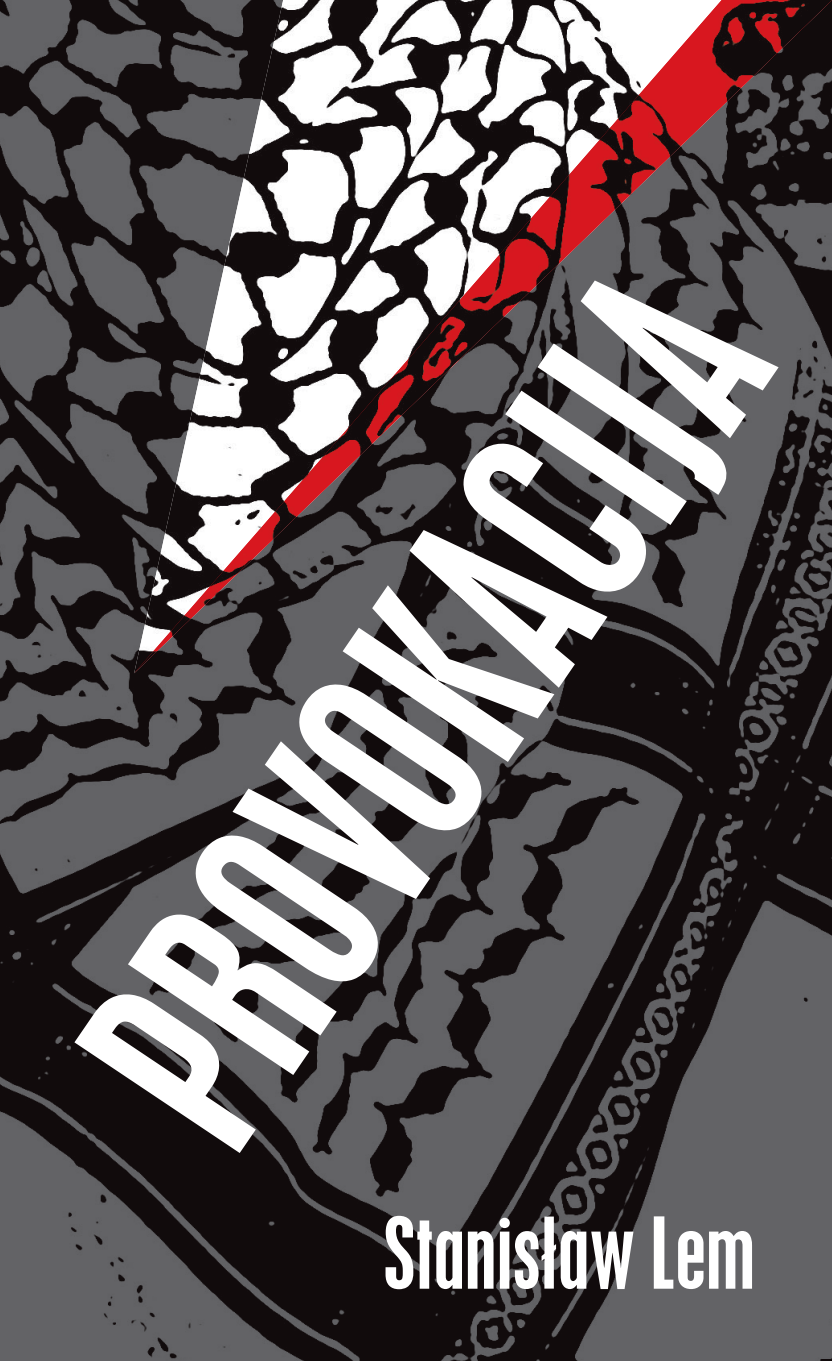

PROVOKACJA

Stanisław Lem

Zbirka **Pamflet** je namenjena
objavi prevodov referenčnih besedil,
ki govorijo o svobodi v najširšem smislu
besede. Tudi zato smo se odločili za
rehabilitacijo tradicionalnega **Pamfleta**,
ki vse od 18. stoletja služi kot svojevrstna
državlјanska oglasna deska. Poslanstvo
zbirke kratkih emancipatoričnih besedil
je, da državlјanke in državlјane spodbuja
k razmišljanju in zavzemanju stališč.

Pamflet je nosilec kulture,
ki ne sprejema neumnosti,
ne požira žalitev in zavrača poniževanje.
Zbirka **Pamflet** podpira kritično mišljenje
in neodvisnost duha. Neguje, kar je
med nami emancipatoričnega in dobrega,
in se upira kulturi laži in groženj.
Z zbirko **Pamflet** se borimo proti
uničevanju preteklosti, razvrednotenju
življenja v sedanjosti in kraji prihodnosti.

Stanisław Lem
PROVOKACIJA

Pamflet 11

Založba ZRC

Stanisław Lem
PROVOKACIJA

Pamflet 11

Uredniki zbirke Oto Luthar, Tomaž Mastnak, Martin Pogačar,
Aleš Pogačnik

Naslov izvirnika Prowokacja (1980), © Tomasz Lem 2016
Fotografija Stanisław Lem leta 1966, foto: Wojciech Zemek.
(Vir: Wikimedia Commons, CC BY-SA 3.0.)

Predgovor Martin Pogačar
Prevod Simona Klemenčič
Jezikovni pregled Tadej Turnšek
Oblikovanje in prelom Tanja Radež

Založnik ZRC SAZU, Založba ZRC
Zanj Oto Luthar
Glavni urednik založbe Aleš Pogačnik

Tisk Cicero Begunje, d. o. o.
Naklada 400
Prva izdaja, prvi natis.
Ljubljana 2025

Prva e-izdaja je pod pogoji licence Creative Commons CC BY-NC-ND
4.0 prosto dostopna: <https://doi.org/10.3986/9789610510123>

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni
knjižnici v Ljubljani
Tiskana knjiga
ISBN 978-961-05-1011-6
COBISS.SI-ID 237912067
E-knjiga
ISBN 978-961-05-1012-3 (PDF)
COBISS.SI-ID 237690627

PROVOKACIJA

Pamflet 11

PROVOKACIJA

Stanisław Lem

VSEBINA

Notica o avtorju --- 9

Martin Pogačar / **Predgovor** --- 10

Stanisław Lem

PROVOKACIJA --- 36

Stanisław Lem (1921–2006) je bil poljski pisatelj in esejist, filozof in futurolog. Rodil se je v Lvovu, tam preživel otroštvo in mladost in v času prve sovjetske zasedbe (1940–1941) študiral medicino. Med nemško zasedbo je delal kot mehanik, študij pa je nadaljeval ob ponovni sovjetski zasedbi mesta leta 1944. Po vojni se je posvetil pisanju in se v svojih delih, najizraziteje skozi žanr znanstvene fantastike, posvečal izrazito antropološkim in filozofskim vprašanjem o človeku in človeškem, pogosto v odnosu do tehnologije, do katerih je pristopal z izdatno mero humorja in ironije. Poleg vrste znanstvenofantastičnih romanov se je posvečal esejistiki (*Summa Technologiae*), zlasti v 1990-ih pa pisanju futuroloških prognoz. Ob tem je napisal tudi vrsto satiričnih, humornih, provokativnih recenzij neobstoječih knjig ter uvodov v prav tako neobstoječe knjige, objavljene v zbirkah pod naslovoma *A Perfect Vacuum* (1971) in *Imaginary Magnitude* (1984). Eno od tovrstnih besedil je tudi pričujoči prevod recenzije neobstoječe knjige o holokavstu z naslovom *Prowokacja* (1980).

V slovenščini so bila objavljena naslednja Lemova dela: *Magellanov oblak* (Mladinska knjiga, 1959), *Kiberiada* (Celjska Mohorjeva druba, 2014), *Nepremagljiva* (TMS, 1977), *Zvezdni dnevniki Ijona Tihega* (TMS, 1979), *Zgodbe o pilotu Pirxu* (TMS, 1979), *Seneni nahod* (TMS, 1980), *Eden* (TMS, 1982), *Gospodov glas* (Kulturno-umetniško društvo Police Dubove, 2016), *Solaris* (Kulturno-umetniško društvo Police Dubove, 2010), *Futurološki kongres: iz spominov Ijona Tihega* (Kulturno-umetniško društvo Police Dubove, 2024).

Predgovor

Pri nas je bila beseda leta 2024 »genocid«. Genocid ni nov fenomen. Sistematični poboji in uničenja človeških skupnosti so se dogajali pravzaprav od nekdaj. Če sledimo, denimo, pričujoči Lemovi recenziji razprave Horsta Aspernicusa Genocid, so bili pri človeku v preteklosti razlogi povečini praktični:

z likvidacijo potomcev premagancev se je zmagovalec zavaroval pred maščevanjem v prihodnosti. Taki pokoli so bili v starožitnih kulturah povsem javni, celo bahaški, saj so bili koši z odsekanimi udi in genitalijami del triumfalnih parad zmagovalcev kot eksponati uspeha. Tudi ni v starem veku nihče postavljaj pod vprašaj te pravice zmagovalcev. Poražence so ubijali ali pa so jih zaslužnili glede na računico povsem materialnih koristi.¹

¹ Citati iz *Provokacije* so oblikovani ležeče, brez sprotnega navajanja vira.

Pomembna sprememba se je zgodila v moderni dobi.

Takrat postane genocid ločen od vojskovanja in označen za zločin, na »kar se gleda kot na velik napredek v etiki vojaških konfliktov«. In šele v modernosti, ob branju *Provokacije* opozarja literarna zgodovinarica Elana Gomel, genocid zares postane brezmotivno in brezciljno iztrebljanje celotne skupine ljudi, pri čemer postane ubijanje, ne glede na domnevno utemeljitev, samo sebi namen. Ne izvaja se zaradi materialnih koristi. Nima nobene vojaške vloge. Edini namen množičnega umora je množični umor. [In poanta] končne rešitve [tj. holokavsta] je bila v tem, da se žrtvam zada čim več trpljenja, ponižanja in bolečine. Cilj tega zgodovinskega zločina je bil užitek, ki so ga storilci našli v zločinu.²

² Elana Gomel, »Stanisław Lem 'Provocation': the Ethics of Genocide«, Medium; https://medium.com/@maya1233/stanislaw-lem-provocation-the-ethics-of-genocide-e277b62-d948a#_edn4, dostop: 15. maj 2025.

Z besedo genocid je takšno pobijanje poimenoval Raphael Lemkin v delu *Axis Rule in Occupied Europe* (1944). Opredelil ga je kot »koordiniran načrt, ki vključuje različna dejanja, namenjena uničenju osnovnih življenjskih pogojev narodnih skupin, s ciljem uničenja teh skupin«. ³ Po njegovi zaslugi je bil kot zločin – dejanje z namenom uničenja, deloma ali v celoti, nacionalne, etnične, rasne ali verske skupine⁴ – opredeljen leta 1946 v resoluciji OZN in leta 1948 v Konvenciji o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida.

Po 20. stoletju, stoletju genocidov, je ne glede na nepredstavljive številke verjetno nesmiselno »samo« šteti in prešteti žrtve; statistika lahko pove le del zgodbe. Prav tako le del zgodbe pove običajna zgodovinska pripoved o dogodkih, letnicah, ljudeh.

³ Raphael Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation – Analysis of Government – Proposals for Redress* (Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 1944), citirano v: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9049151/#b3-rmmj-13-2-e0013>, dostop: 15. maj 2025.

⁴ »Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide«. OZN, 1948; https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf, dostop: 15. maj 2025.

Lahko natančno vemo, koliko ljudi je umrlo in kdo jih je umoril ter dobimo občutek o poteku, obsegu in krutosti zločina. To nas lahko spodbudi k razmisleku in, vedno znova, k zaobljubam o »nikoli več«.

Ta »nikoli več« ima poleg zdrobljene svetlobodročnostne ideje o sobivanju in miru tudi svojo temno plat, saj zlahka predstavlja apologijo in legitimacijo novega nasilja – v upanju, da bo preprečil ponovitev preteklega nasilja. Še več, zapiše Lem: *Na koncu se morilski agresiji zoperstavi morilska represija, policija strelja, preden legitimira, demokracija se mora pri reševanju same sebe do neke mere odpovedati sebi, ekstremizem s svojimi sfabriciranimi razlogi pa na koncu izzove reakcije, ki izmišljene obtožbe spremenijo v legitimne. Zlo se izkaže za pragmatično učinkovitejše od dobrega, saj mora v tej razporeditvi sil dobro nasprotovati samemu sebi, da bi zaustavilo zlo, tj. v teh igrah ni nepremagljive zmagovalne strategije, saj pravičnost zmaga v tolikšni meri, kolikor sama postane podobna krivici, proti kateri se bori.*

A obe, statistika in zgodovina, praviloma spregledata ali pozabita na mehanizme razpihovanja strahu in netenja sovraštva, ki jih nekateri ljudje – v imenu veličastne obrambe določenega načina življenja, vrednot, tradicije, navad itd., ki da jih neki »drugi« spodkopavajo – veponizirajo za bolj ali manj sebične, pritlehne, krvoločne cilje. Spet Lem:

Ljudje te vrste, običajno precej topi, cinični, pogosto brez zavedanja lastnega cinizma, z dna družbe, z večne margine, prikrajšani za konkretne talente, brez vsakršnih odlik, torej povprečni, ne da bi to sprejeli, so dobili izredno priložnost, da so se izživljali nad drugimi kot še nikoli. V ta namen so izkoristili ugledne institucije več kot tisočletne države, njene urade, sodišča, zakonike, zgradbe, upravne mehanizme, množice pridnih birokratov in železni generalni štab, iz tega so si izdelali suknjiče, okitili so se s tem in se tako povišali, da se je na doseženih višinah umor preobrazil v sodbo zgodovinske pravičnosti, ropanje v vojno slavo, vsako svojo gnusobo in pošastnost so lahko s takim preimenovanjem napravili za nekaznivo in plemenito.

Genocid, ki ga izvaja država Izrael v Gazi, ni zadnji, kot tudi genocid nemških kolonizatorjev nad Hereri v današnji Namibiji ni bil prvi. In vsi genocidi vmes imajo svoje krvnike in žrtve. In vsi si delijo eno značilnost: niti ne vedno laž, ampak »zgolj« izgovor oziroma pretvezo, ki legitimira celotno početje.

Izraelski zgodovinar Omer Bartov je nedavno zapisal, da so Hereri v upor proti nemškim kolonizatorjem uničili kmetije in ubili več kot sto naseljencev. Nemci so to »pograbili kot končni dokaz, da je treba Herere, ki so jih opisovali kot 'pavijane', zbrisati z obličja zemlje«. Upor so krvavo zatrli, nemški poveljnik pa je ukazal izbrisati preostale:

Hereri niso več nemški podaniki. Ubijali so in plenili, ranjenim vojakom so rezali ušesa in druge dele telesa, zdaj pa so preveč strahopetni, da bi nadaljevali boj [...]. Hererski narod mora zdaj zapustiti deželo. Če ne bodo šli sami, jih bom pogнал s topovi. Vsak Herera, ki se bo znašel znotraj nemških meja – z orožjem ali brez, z živino ali brez – bo usmrčen. To velja tudi za ženske in otroke.⁵

5 Omer Bartov, *Neskončne pravice*, Zbirka Pamflet 10 (Ljubljana: Založba ZRC, 2025).

Mehanizem »upravičevalnega izgovora« je bil na delu tudi ob začetku vojne v Bosni. Julija 1992 je bila v srbskem časopisu *Politika* objavljena vest, da muslimanske sile srbske otroke mečejo levom v sarajevskem živalskem vrtu. Tako je bila »pripravljena logistika vojne, narodom je bila servirana laž – vsak dan, vsako uro, vsak minuto«.⁶

Podobni mehanizmi so bili na delu tudi »med pripravami« na holokavst pred drugo svetovno vojno. Industrializacijo ubijanja so nacisti legitimirali v mito-političnih procesih ustvarjanja sovražne atmosfere in radikalizacije podobe drugega: šlo je za *agresivno preganjavico, pravo družbeno paranojo, saj so v Židih videli razlog vsega zla, za tiste, ki nedvomno niso bili Židje in z njimi nikakor niso bili povezani, pa je bil iznajden izraz »beli Judje«, ki so ga ob vsej njegovi absurdnosti sistematično uporabljali*. Na taki osnovi – ki je bila utemeljena na prikazovanju Judov kot parazitov in škodljivcev, ki najedajo nacionalno bit (in to, tako Aspernicus, *ne kot rasa, ampak kot zlo*) – se je lahko odvijalo sistematično razčlovečenje in

6 Nenad Pejić, »Novinari krvavih ruku«, Slobodnaeuropa.org; <https://www.slobodnaeuropa.org/a/pejic/1757955.html>, dostop: 15. maj 2025.

eksterminacija Judov. V navezavi z boljševizmom naj bi ta judovsko-boljševistična zla zarota predstavljala grožnjo človeštvu, ki jo lahko odvrne prav nacizem, tudi za ceno iztrebljenja. V »zdravi« družbi pač ne more biti prostora za »parazite«. Ali je to samo izgovor, če pustimo odzvanjati Horstu Aspernicusu v Lemovi recenziji, ki maskira naslado ob ubijanju?

Prostora za »parazite« ni niti v potrampljenih ZDA (vse manj pa tudi pri trampofilskih evropskih podložnikih), kjer v imenu »očiščenja nacije« brez-sramno in mimo pravnih postopkov v zapore brez možnosti vrnitve izginjajo ljudi, ki, jasno, niso ljudje, ampak teroristi in gangsterji. Naslado lahko v živo spremljamo pri deportacijah. Kako se take prakse lahko tako nebrzdano odvijajo v »demokraciji« in zibki »svobode«, ne vem. Jasno pa je, da ti »postopki« kažejo na novo raven prikrivanja in laži: po Aspernicusu so nacisti poskusili združiti nezdružljivo: *»Nemci naj bi bili žlahtni Ariji, prvi Evropejci, junaški zmagovalci, obenem pa morilci nemočnih. Prvo so razglaševali, drugo pa počeli, in iz tega izhaja obsežen slovar pretvarjanj in potvarjanj v slogu 'Arbeit macht frei', 'Umsiedlung' ter samega 'Endlösung' kot evfemizmov zločina.«* Danes pa se zdi, da je ta slovar

evfemizmov zločina obogaten s pojmi, kot so »svoboda«, »demokracija«, »človekove pravice«, kar se dobro poda k arhitekturi etike zla, po Aspernicusu prvem stebri hitlerizma.

In prav taki mehanizmi so na delu (vse od Nakbe leta 1948 do danes) tudi v Gazi in Zahodnem Bregu, ko so Palestinke in Palestinci vseprek označeni za teroriste in manj- oziroma neljudi, za katere je sočutje odveč in vsaka trohica skrbi preveč. Še več, ta ideološko in medijsko konstruirana »ne-človeškost« opravičuje ignoriranje in posmeh ter načrtno razgradnjo mednarodnih institucij in mednarodnega prava, pri čemer sodelujejo Izrael, ZDA in EU. Zločinci se medtem sprehajajo po svetu, pozivajo k izstradanju, dokončnem priposestvovanju (če uporabim še en evfemistično-legalistični termin) okupiranega ozemlja in izgonu prebivalstva. Tudi tu lahko v živo spremljamo naslado, ki na posnetkih izraelskih vojakov spremlja uničenje in poboje. Ali je to, spet, samo izgovor, ki maskira užitek ob ubijanju?

Postaja Metulj, tukaj poveljstvo. Začenjamo operacijo 8. sveča Hanuke, požig soseske Šudža'ija. Naučimo naše sovražnike lekcije in jih ustavimo. To bomo storili vsem svojim sovražnikom in za njimi ne bo ostal niti spomin. Strli jih bomo v prah. Konec sporočila.⁷

Kot da človeštvo, zlasti pa Zahod, ta samooklicani izumitelj, nadčasovni varuh in predani promotor demokracije, človekovih pravic, svobode ipd., za se boj ne bi imeli dovolj masakrov in vojn. In največ, kar danes »zmoremo«, je manična muzealizacija in uspomnjanje – kar očitno ne pomaga, da bi razumeli, kako in zakaj pride do vojn in genocidov. Prav tako, če gledamo izjave zahodnih politikov, očitno ne vemo, kako v primeru genocida ravnati – no, vemo, a politikom, ki svoje podanike silijo v sosterilstvo,

⁷ Amy Goodman in Nermeen Shaikh, »Israeli Troops have Repeatedly Filmed Themselves Committing War Crimes«, Truthout, 9. oktober 2024; <https://truthout.org/video/israeli-troops-have-repeatedly-filmed-themselves-committing-war-crimes>, dostop: 15. maj 2025.

je besedo genocid težko izreči: »uporaba besede predpostavlja obvezo. Nekaj preprosto poimenovati genocid ni dovolj: potrebna so dejanja.«⁸ In ker tega tisti pri in z vojaško in politično močjo ne zmorejo, postane tudi spomin na holokavst (ali vsak naslednji genocid) samo še en v vrsti toksičnih spominov, predpripravljenih za veponizacijo, v kar se je sprevrgel boj proti anti-semitizmu.

*

Stanisław Lem, morda najbolj znan kot pisec znanstvene fantastike, romanov in kratkih zgodb ter neleposlovnih besedil, v katerih se je ukvarjal z vprašanji odnosa med človekom in tehnologijo, se po besedah literarne zgodovinarke Agnieszke Gajewske »zaradi ideološke nekompatibilnosti, referenc na dvoumne literarne tradicije in skepso glede poskusov izgradnje skupnosti izmika klasifikaciji v določene trende in zgodovinske obrate«; namesto tega v ospredje pridejo etične dileme, kar Lema postavlja med pisce, katerih dela zlepa ne zastarajo.⁹

⁸ Omar El Akkad, *One Day, Everyone Will Have Always Been Against This* (Edinburgh: Canongate, 2025), str. 25.

⁹ Agnieszka Gajewska, *Holocaust and the Stars, The Past in the Prose of Stanisław Lem* (New York: Routledge, 2022), str. 7.

A Lem je razvil tudi žanr uvodov v neobstoječe knjige (*Imaginary Magnitude*, 1984) ter kritike izmišljenih del – izbor slednjih je objavljen v knjigi *A Perfect Vacuum* (1971). V ta nabor besedil spada tudi fiktivna recenzija *Provokacija*, ki je prvič izšla leta 1980 in je pravzaprav Lemova tematizacija vprašanja holokavsta, ki je zaznamoval njegovo izkušnjo druge svetovne vojne, ki jo je kot mladostnik preživel v Lvovu. Tega vprašanja se je v svojih delih sicer večkrat dotaknil, morda najočitneje v *Gospodov glas*, *Visoki grad*, *Prihode pilota Pirxa*, a je izkušnja z nacistično okupacijo dejansko prisotna v celotnem njegovem opusu.¹⁰

Recenzije imaginarnih del so za Lema orodje in žanr, v okviru katerega naslavlja širše relevantna vprašanja in teme, ne glede na to, da se v uvodnem besedilu zbirke *A Perfect Vacuum* – ki je dejansko Lemova kritika zbirke fiktivnih recenzij, in kot taka fiktivna sama po sebi – sprašuje, če morda knjige, ki jih avtor ni napisal in ki se jih niti ne bo lotil, z ozirom na svoj neobstoj vendarle niso neke vrste tišina?¹¹

In kje so potem kritike takih del? Na neki način v svoji metafikcijskosti dejansko niso recenzije, ampak prostor in priložnost za miselne eksperimente, kakršna je tudi *Provokacija*.¹² Eksperimentalnost tega besedila se ne nanaša samo na vsebino, ampak tudi na formo izraza, za katerega prevajalka Simona Klemenčič pravi, da »se zdi, kot da beremo zapiske s predavanj starega profesorja. Nemški prevajalec je besedilo zaradi tega olepševal in tudi dodajal podatke zaradi jasnosti, jaz sem se pa bolj držala okornosti originala.« To obravnavani tematiki holokavsta doda dodatno raven provokativnosti.

V povezavi s *Provokacijo*, recenzijo imaginarne knjige Horsta Aspernicusa *Der Völkermord. I. Die Endlösung als Erlösung II. Fremdkörper Tod* (Göttingen 1980), ki jo vodi vprašanje o »mestu smrti v kulturi«, je zanimiva Lemova imaginarna recenzija dela Alfreda Zellerмана *Gruppenführer Louis XVI* (Generalpodpolkovnik Ludvik XVI). V recenziranem delu nacistični generalpodpolkovnik Taudlitz, ki po drugi svetovni vojni pobegne v Južno Ameriko, v argentinski divjini z nekaj soubežniki in skrinjo naropanega

¹⁰ Gajewska, *Holocaust and the Stars*, str. 7.

¹¹ Stanisław Lem, *A Perfect Vacuum* (San Diego: Harvest, 1983), str. 7.

¹² Gajewska, *Holocaust and the Stars*, str. 9.

denarja ustanovi naselbino, zaslužnji lokalno prebivalstvo in se preimenuje v Ludvika XVI. Lem pokaže, kako se vzpostavi informacijsko podhranjena, na delčkih pogrošne literature utemeljena politična tvorba, ki je v svoji biti na laži izoblikovana kraljevina v (idejnem in geografskem) mehurčku, ki Taudlitzu na neki način zagotavlja odmik od nacistične preteklosti, a hkrati tudi priložnost za njeno neoartikulacijo (kljub temu, da je bil »hitlerizem za Taudlitza zgolj nujna izbira, alternativa, ki mu je, v relativnem smislu, najbolj ustrezala, saj je bila najbližje njegovim 'monarhističnim' fantazijam«). Pri tem ni nepomembna resonanca z opisom kiča pri Aspernicusu, ki tega razume kot amatersko kopijo mojstrove slike,

ki jo popravljajo nepremišljeni posnemovalci, ki izkrivljajo oblike in barve izvirnika ter z vedno bolj manjvrednimi okusi nanašajo vse več barve in laka, ker načičkani, hvalisavi, bahavi kič običajno pomeni konec poti, zelo skrbno dodelano, v podrobnostih prefinjeno degradacijo, shematsko zatrdelo kompozicijo, saj skica načeloma ne more biti kič, ker očesu opazovalca ponuja možnost za odrešilne popravke, česar samega

sebe polni kič nikoli ne stori. Tako imenovani slab okus pri kiču predstavlja nenamerna smešnost slovesne svečanosti simbolov, napihnenih do skrajne meje.

V povezavi z nacizmom in genocidom pa je po besedah literarne zgodovinarke Elane Gomel kič,

ki ga opisuje Aspernicus [...] veliko bolj zahrbtnen. Gre za težnjo modernosti, da v službi zločina imitira zunanje oblike krščanske etike. Podobnost med nacističnimi podobami iztrebljanja in krščansko ikonografijo poslednje sodbe ni naključna. Bistvo kiča je v tem, da parodira svoj izvirnik, čeprav se mu navidezno poklanja. Genocid je kič, ki parodira najvišjo pravico.¹³

Taudlitzev sistem se zamaje, ko da Ludvik XVI iz Evrope pripeljati svojega nečaka za naslednika, kar funkcionira kot vdor realnega, ki razkrije fabriciranost družbenega ustroja in nezmožnost Ludvikovega 'entouraža', da bi se soočil z realnostjo. Zato se zatečejo k reaktivaciji svojih medvojnih družbenih

13 Gomel, »Stanisław Lem 'Provocation': the Ethics of Genocide«.

vlog, ki so jih do takrat bolj ali manj neuspešno prikrivali s plemiškim naslavljanjem in oblačenjem, ki sta bila »amalgam vseh ceremonij, ritualov in običajev, ki se jih je Taudlitz lahko spomnil«. Lem je tu pokazal na trdovratnost osebnostne in ideološke formacije posameznika in skupnosti in na izziv, kako ob in po razpadu družbene strukture oziroma ureditve, v interregnumu, ter ob pomanjkanju ideje in volje za izgradnjo novega na plan planejo stari vzorci, »strah, prisila, mučenje«.

V *Provokaciji* Lem zgradi fiktivno tematizacijo holokavsta, pripoved pa izoblikuje skozi večplasten dialog, ki se odvija med izmišljenim delom, fiktivnim recenzentom, in Lemom, v kolikor se je eden naselil v drugega. Gre morda za neobičajen poizkus tematizacije holokavsta, ki bi ga lahko uvrstili v žanr »škandaloznega spomina«, kot temu pravi raziskovalec literature o holokavstu David Roskies.¹⁴

Še več, v tem smislu gre za provokacijo, za katero je Lem trdil, da je nujna: »[D]a bi pokazal na obseg nemških zločinov, je treba preseči meje primernega, četudi na račun historiografske osredotočenosti na podrobnosti«.¹⁵

S *Provokacijo* je tako interveniral v polje literarne oziroma umetnostne tematizacije holokavsta, česar ne/zmožnost oziroma ne/primernost je zakodirana v pogosto citirani misli Theodorja Adorna, da je po holokavstu nemogoče pisati poezijo. Ta misel se je zasidrala v širše polje kritike in odzvanja tudi v pogovoru, o katerem poroča Art Spiegelman, avtor kultnega stripa *Maus* (v slovenskem prevodu je izšel pri Založbi ZRC): »Spominjam se vprašanja med intervjujem: 'Se vam ne zdi, da je neokusno napisati strip o holokavstu?' Odgovoril sem: 'Ne, mislim, da je bil neokusen holokavst.'«¹⁶ A kot pravi že omenjeni Roskies, so ravno dela, ki premaknejo in provocirajo, tista, ki spomin na holokavst ohranjajo, medtem ko tista, ki ga sakralizirajo, spomin

¹⁵ Lem v Gajewska, *Holocaust and the Stars*, str. 12.

¹⁶ Gerhard Richter, »Holocaust und Katzenjammer. Lektüreprotokolle zu Art Spiegelmans Comic 'Maus'.« *German Studies Review* 23(1) (februar 2000): 85–114; <https://msuweb.montclair.edu/~nielsenw/maus.html>, dostop: 15. maj 2025.

¹⁴ Gajewska, *Holocaust and the Stars*, str. 12.

ubijajo.¹⁷ Še več, v enem od intervjujev je Lem o svojih medvojnih izkušnjah povedal, da je *Provokacija* napisal kot odziv na prevladujoči nemški trend razmišljanja o premagovanju preteklosti (nem. *Bewältigung der Vergangenheit*) in da zločina Nemcem nima pravice odpustiti nihče, saj te pravice nima nihče razen žrtev, ki pa tega ne morejo storiti. V tem smislu, nadaljuje Gajewska, je *Provokacija* opozorilo pred preseganjem nacistične preteklosti, a tudi pred zanikanjem holokavsta.¹⁸ V tej povezavi je pomembno dodatno Adornovo pojasnilo k opredelitvi umetnosti po holokavstu, kjer ta pravi, da

se mora literatura upreti prav tej sodbi, torej biti takšna, da se ne preda cinizmu zgolj zaro, da obstaja po *Auschwitzu*. Paradoksalna je sama situacija literature, in ne zgolj odnos do nje. Obilje resničnega trpljenja ne dopušča pozabe [...]. Toda to *trpljenje* – kar je Hegel imenoval zavedanje stiske – *zahteva tudi nadaljnji obstoj tiste umetnosti, ki jo prepoveduje*; trpljenje skoraj

nikjer drugje več ne pride do glasu, tolažbe, ki ga ne bi takoj izdala.¹⁹

Forma recenzije izmišljene knjige Lemu daje torej prostor, da se ne omeji, da intervenira natanko v to prepoved in tako izpolnjuje zahtevo po umetnosti, ki jo trpljenje prepoveduje. Ob tem pa s formo kritike imaginarne knjige dejansko nagovarja eno pomembnejših vprašanj: Kako strahote preteklosti prevesti, prisedanjiti tako, da bodo kljub umirajočim pričam in spreminjajočim se zgodovinskim in političnim miljejem ohranile resonančno moč? Kako zagotoviti, da pomembne zgodovinske teme vedno znova nagovorijo vedno nove generacije? Sploh v času, ko je, kot pravi Elana Gomel,

smrt postala nevidna in vseprisotna. Njen pomen ni več konceptualiziran z eshatologijo ali teologijo. Hkrati pa je njena prisotnost neskončno multiplicirana v vizualni in tiskani kulturi, internetu (katerega obstoj je Lem predvidel, čeprav je bil v osemdesetih letih

¹⁷ Roskies v Gajewska, *Holocaust and the Stars*, str. 12.

¹⁸ Gajewska, *Holocaust and the Stars*, str. 12.

¹⁹ Theodor W. Adorno, *Notes to literature* (New York: Columbia University Press, 2019), str. 358.

prejšnjega stoletja še v povojih) in v različnih množičnih medijih.²⁰

*

Grozovitost zločinov v sosledju generacij blede, hkrati pa spominsko in afektivno resonanco skozi nenehno perpetuacijo izgublajo tudi podobe grozot, kot sta, med mnogimi drugimi, film Alaina Renaissa *Noč in megla* (1955) ali pa manga in animirani film *Bosonogi Gen* Keidžija Nakazave (1983). V dobi mediatiziranih podob in eskalacije nasilja z njegovo fundamentalistično glorifikacijo systemskega in medosebnega nasilja nas vojna ali masaker otopi že po nekaj mesecih.

Podobno je razmišljal tudi Lem oziroma Aspernicus:

ničesar ni bolj obupnega, ničesar, kar bi misli napolnilo z večjo praznino in rezkejšim dolgočasjem, od branja pričevanj očitvidcev zločina, saj nenehoma ponavljajo en in isti obrabljeni motiv, te korake do jarka, do peči, do plinske celice, do

jame, do grmade, in na koncu zavest zavrača neskončne vrste senc, pred koncem za trenutek obujenih skozi branje, saj temu ni nihče kos. Ne prihaja do resignacije zaradi pomanjkanja usmiljenja, temveč zaradi popolne izčrpanosti, zaradi odrevenele naveličanosti monotonije tega, kar kot umor vendar ne bi smelo biti v nobenem prizoru, v nobeni percepciji monotono, navadno, stvarno, dolgočasno kot opazovanje tekočega traku. Ne, nihče ne ve, kaj to pomeni, da so umorili na milijone nemočnih. Zadeva je postala skrivnost, kot vedno, ko človek počne nekaj, kar ga fizično in pojmovno presega. Pa vendar je treba iti v to srhljivo cono, ne toliko zaradi spomina na mrtve kot zaradi živih.

In vedno novi zločini – ki vedno znova in zvesto na novo izumljajo prastaro mehaniko nastajanja – očitno niso »dovolj grozljivi«, ne samo zato, ker jih oblast (ne glede na to, kar pravijo stotisočeri protestniki in protestnice na ulicah) ne zmore prepoznati v »zametni fazi«, ampak vedno šele za nazaj, v recenziji, ampak tudi zato, ker podporne ideologije v modernosti in vse v 21. stoletje pobijanje vedno znova legitimirajo kot varovanje civilizacijskih vrednot.

²⁰ Gomel, »Stanislaw Lem 'Provocation': the Ethics of Genocide«.

Vsesplošna človeška otopelost jim ni v napoto – nasprotno, v nekem izkrivljenem svetu bi se lahko nenehno ponavljanje genocidov »prodajalo« kot zdravilo proti otopelosti in pozabi.

Naj vseeno (pred)zaključim z mislijo Prima Levija, ki sega daleč prek meja nekega določenega zločina:

Auschwitz je zunaj nas, a je vse okoli nas, v zraku. Kuga je izzvenela, a okužba je še tu in neumno bi jo bilo zanikati. Zavračanje človeške solidarnosti, otopela in cinična brezbržnost do trpljenja drugih, podrejanje razuma in moralnega čuta načelu avtoritete, predvsem pa, v jedru vsega, nezadržen val strahopetnosti, nepredstavljljive strahopetnosti, preoblečene v bojovito vrlino, ljubezen do domovine in vero v idejo.²¹

21 Primo Levi, »Preface to L. Poliakov's Auschwitz«, *The Black Hole of Auschwitz* (Malden: Polity Press, 2005).

... in ko bo tudi tega, (pred)zadnjega genocida enkrat konec, bomo lahko opazili še en mehanizem uspomnjanja in pozabe: »Nekega dne, ko bo to varno, ko ne bo več tvegano stvari poimenovati take, kakršne so, ko bo prepozno kogar koli klicati na odgovornost, bodo vsi že od nekdaj bili proti.«²²

Martin Pogačar

22 El Akkad, *One Day, Everyone Will Have Always Been Against This*.

Enajsti Pamflet prinaša prevod dela Stanisława Lema *Provokacija*. Gre za recenzijo izmišljenega dela izmišljenega avtorja Horsta Aspernicusa *Der Völkermord. I. Die Endlösung als Erlösung II. Fremdkörper Tod* (Göttingen 1980), delo pa spada v žanr imaginarnih recenzij. Lem je ta žanr izmojstril in v recenzijah naslavljal širše relevantna vprašanja in teme. Vendar pa to niso zgolj recenzije, ampak prostor in priložnost za miselne eksperimente.

Takšna je tudi *Provokacija*. Prvič je izšla leta 1980 in je pravzaprav Lemova tematizacija vprašanja holokavsta in travmatične izkušnje vojne med mladostjo v Lvovu. Te teme se je v svojih delih sicer večkrat dotaknil, morda najočitneje v romanih *Gospodov glas*, *Visoki grad*, *Prigode pilota Pirxa*.

Provokacija je, ravno zaradi fiktivne tematizacije travmatičnih izkušenj, relevantna tudi danes, v času post-resničnosti, eskalacije vojn in nasilja in umikanja in zanikanja človečnosti in človeškosti pred militarizacijo – in razvrednotenjem – svobode, človekovih pravic in skrbi za drugega.

PROVOKACIJA

Stanisław Lem

HORST ASPERNICUS

Der Völkermord.

I. Die Endlösung als Erlösung.

II. Fremdkörper Tod.

Göttingen 1980

Nekdo je rekel, da je dobro, da je to zgodovino genocida napisal Nemec, saj bi kakšnemu drugemu avtorju očitali germanofobijo. Po mojem mnenju ni tako. Ta antropolog ima nemškost »končne rešitve židovskega vprašanja« v Tretjem rajhu za stranski vidik procesa, ki ni omejen niti na nemške morilce niti na židovske žrtve. Velikokrat se je že pisalo odurne reči o sodobnem človeku. Naš avtor pa se je odločil, da bo s tem človekom napravil red enkrat za vselej, da ga bo pribil na mesto tako, da se ne bo več pobral. Aspernicus, čigar priimek spominja na Kopernika, je nameraval, kot njegov veliki predhodnik v astronomiji, izvesti preobrat v antropologiji zla. Bralec bo na podlagi povzetka obeh delov te knjige sam presodil, ali mu je uspelo.

Prvi del odpira, kot se spodobi za obsežnost name-re, pregled odnosov, kakršni veljajo za svet živali. Avtor se posveti plenilcem, ki ubijajo iz nagona po preživetju. Poudari, da plenilec, zlasti veliki, ne ubija več preko lastne potrebe, in ne spremstva svojih prisklednikov, saj je znano, da ima vsak plenilec tako spremstvo, sestavljeno iz šibkejših živali, ki so deležne plena, ki ga sam ni požrl. Neplenilske živali postanejo agresivne le v obdobju paritve. Vendar pa k izjemam sodijo primeri, ko se borba samcev, ki tekmujejo za samico, konča s smrtjo rivala. Ubijanje brez razloga je med živalmi zelo redek pojav. Še najpogosteje ga srečamo med udomačenimi živalmi.

Pri človeku je drugače. Kot je zabeleženo v kronikah, so vojaški spopadi že od najstarejših časov prerastli v množično pobijanje poražencev. Razlogi so bili po-večini praktični: z likvidacijo potomcev premagan-cev se je zmagovalec zavaroval pred maščevanjem v prihodnosti. Taki pokoli so bili v starožitnih kultu-rah povsem javni, celo bahaški, saj so bili koši z od-sekanimi udi in genitalijami del triumfalnih parad zmagovalcev kot eksponati uspeha. Tudi ni v starem veku nihče postavljaj pod vprašaj te pravice zmago-valcev. Porazence so ubijali ali pa so jih zaslužnjili glede na računico povsem materialnih koristi.

Aspernicus na zajetnem materialu pokaže, kako je prišlo do postopne utrditve vojnih pravil z omeji-tvami, razvidnimi iz viteških kodeksov, čeprav teh omejitev niso upoštevali v državljskih vojnah, saj je bil nepokončani notranji nasprotnik nevarnejši od zunanjega sovražnika, kar pojasni, zakaj so ka-toliki bolj surovo uničevali katare kot Saracene.

Postopni porast omejitev je končno pripeljal do sporazumov v obliki haaških konvencij. Njihovo bistvo je v tem, da morata biti vojni uspeh in pobi-janje poražencev za zmeraj ločena med seboj. Prvo v nobenem primeru ne more za seboj potegniti dru-gega. Na to ločitev se gleda kot na velik napredek v etiki vojaških konfliktov. Do genocidnih dejanj je prihajalo tudi v novem veku, vendar so jim bili tuji tako arhaična ostentacija kot izrazito koristoljubje storilcev. Tu preide Aspernicus do raziskave racio-nalizacij, ki so jih v preteklih stoletjih ponujali kot opravičilo genocida.

V pokristjanjenem svetu so te racionalizacije po-stale vsakdanji pojav. Dodati je sicer treba, da niti pri kolonizatorskih odpravah niti pri zaslužnjevanju Afričanov niti prej pri osvobajanju Svete dežele ali pri uničevanju držav južnoameriških Indijancev ni šlo naravnost za namero genocida, ker je šlo za

delovno silo, za spreobračanje poganov ter za prilasčanje čezmorskih dežel in so pokoli domorodcev predstavljali premagovanje ovir na poti k cilju. Vendar pa je v kronologiji genocidov mogoče prepoznati **zmanjšanje lastnega interesa** kot motivacijskega sestavnega dela glede na komponente obrazložitev, torej na rastočo vlogo duhovne koristi pred materialno koristjo storilcev. Predhodnika hitlerjevskega genocida vidi Aspernicus v pokolu Armencev s strani Turkov v prvi svetovni vojni, ki je dosegel že celoto lastnosti sodobnega genocida: Turkom ni prinesel nobenih bistvenih koristi, razen tega pa je bil ta pokol v impulzih zlagan, pred svetom pa kolikor se je le dalo prikrit. Po avtorjevem mnenju namreč ni genocid *tout court* tisto, kar predstavlja znamenje 20. stoletja, temveč umor iz povsem poneverjenih razlogov, prikrit v poteku in rezultatih, kolikor je le mogoče. Materialne koristi od ropanja žrtev so bile na splošno uborne, ali pa je bilo celo tako kot v primeru Židov in Nemcev: judeocid je v bilanci nemške države materialno-kulturna izguba, kar so po vojni na obsežnem faktografskem materialu dokazali nemški avtorji. Skozi potek zgodovine se je torej izhodiščna situacija povsem obrnila: tako vojaška kot gospodarska korist izvajanja genocida je iz dejanske postala namišljena, prav to

pa je potegnilo za seboj potrebo po povsem novih razlogih za pobijanje. Če bi te utemeljitve dobile moč neubranljivih argumentov, potem masovnih smrtnih obsodb ne bi bilo treba skrivati pred svetom. Ker pa so jih skoraj povsod skrivali, kaže, da niso bili dovolj prepričljivi niti za aktiviste genocida. Aspernicus meni, da je to osupljiva diagnoza, a obenem glede na dejstva neovrgljiva. Kot kažejo ohranjeni dokumenti, se je hitlerizem v genocidu držal naslednje gradacije: pri narodih, ki so jih zdesetkali, so del eksekucij oglašali javno, medtem ko skupin, ki so jih povsem likvidirali, kot so Židje in Cigani, niso analogno obveščali o usmrтитvah, ko so te potekale. Bolj ko je bil pomor totalen, v večjo tančico skrivnosti je bil ovit.

Aspernicus preučuje sklop teh pojavov z metodo zaporednih odstiranj, ki naj bi razkrila vedno globlje motive za genocid. Najprej na zemljevidu Evrope pokaže na stopnjevito prehajanje od pola tajnosti do pola javnosti od Zahoda proti Vzhodu ali, v moralnih kategorijah, od sramežljivega umora do brezsravnega. Tega, kar so v Zahodni Evropi počeli lokalno, tajno, posamično in počasi, se je Nemčija na Vzhodu lotevala v vse večjem obsegu, hlastno, vedno bolj brezobzirno in javno, začevši

od mej *Generalgouvernenta*,¹ pri čemer velja, da vzhodnejše kot se je genocid izvajal, bolj odkrito je postajal norma za izvedbo brez odlašanja: pogosto so Žide pobijali na mestu bivanja, niso jih ločevali v getih niti jih niso vozili do taborišč za pokončevanje. Avtor meni, da je to razlikovanje pričalo o hipokriziji izvajalcev genocida, ki so se sramovali na Zahodu početi to, kar so počeli na Vzhodu, kjer se že niso več ozirali na to, v kakšni luči se kažejo.

Program »dokončne rešitve židovskega vprašanja« je v izhodišču vseboval več različic glede intenzivnosti okrutnosti, a z identičnim finalom. Aspernicus pravilno ugotavlja, da je obstajala nekrvava, a obenem za Tretji rajh vojaško in gospodarsko koristnejša možnost, ki bi jo bilo mogoče izvesti tako, da bi ljudi razdelili po spolu in jih ločeno namestili v getih ali taboriščih. Če Nemci pri izbiri postopkov že niso upoštevali etičnih faktorjev, bi morali upoštevati vsaj dejavnik **lastne koristi**, o kateri pri tej varianti ne gre dvomiti, ker bi tako

sprostili znatno količino železniškega omrežja (po katerem so Žide iz getov prevažali v taborišča smrti) za vojaške potrebe, zmanjšali bi število oddelkov, namenjenih za eksterminacijo (ker je nadzor getov zahteval veliko manj vojaške sile), zmanjšali pa bi tudi obremenitev industrije, ki je morala izdelovati krematorije, mline za človeške kosti, Zyklon in druge genocidne pripomočke. Medsebojno ločeni Židje bi izumrli v največ 40 letih, če upoštevamo, s kakšnim tempom je prebivalstvo getov podlegalo lakoti, boleznim in izčrpanosti od prisilnega dela. Tempo takšnega posrednega genocida je bil štabu »Endlösung« poznan v začetku leta 1942, in takrat, ko so padle dokončne odločitve, je lahko ta štab še povsem računal na nemško zmago, torej v prid krvavi rešitvi ni govoril noben drug dejavnik razen želje po ubijanju.

Kot pričajo ohranjeni dokumenti, so Nemci proučevali še druge možne metode, na primer sterilizacijo s pomočjo osvetlitve z rentgenskimi žarki, a na koncu so se odločili za pokol. Za zgodovino Nemčije, trdi Aspernicus, za presojo o njihovi krivdi, za svetovno politiko v povojnem času konkretna različica judeocida ni imela nobenega smisla, saj bi tudi brez njega Tretji rajh bremenili vojni zločini,

¹ *Generalgouvernement für die besetzten polnischen Gebiete* (»Generalna vlada za zasedena poljska ozemlja«) je bilo polno nemško ime za administrativno enoto, ki jo je ustanovil Tretji rajh oktobra 1939 in je obstajala do januarja 1945. Obsegala je del poljskega ozemlja, ki so ga okupirali Nemci (op. prev.).

zaradi katerih si je zaslužil najvišjo kazen. Ta, ki neki narod uniči s prisilno sterilizacijo ali z razdelitvijo spolov, ni manjši zločinec od tistega, ki ga pobija. Za psihosociologijo zločina, za analizo hitlerjanske doktrine, za teorijo človeka pa je ta razlika bistvena. Himmler je pred svojimi sodelavci upravičeval judeocid s potrebo po iztrebljenju Židov, da ti nikoli ne bi predstavljali nevarnosti nemški državi. A če bi obstoj take nevarnosti vzeli resno, bi se različica posrednega genocida pokazala kot materialno, tehnično in organizacijsko najvarčnejša. Himmler je torej lagal svojim ljudem, verjetno pa tudi samemu sebi. Zadevo so zastrla poznejša dogajanja, ko so Nemčijo začele pestiti težave ter je prišlo do velikih preobratov in hkrati do poskusov zabrisanja sledi masovnih eksekucij s požiganjem ekshumiranih trupel. Če bi šele takrat prišlo do krvavega genocida, bi bilo mogoče verjeti v resničnost prepričanj himmlerjev in eichmannov, da naj bi jih v pobijanje pognala skrb pred maščevanjem zmagovalcev. Vendar glede na to, da temu ni bilo tako, je Himmler lagal tudi, ko je primerjal Žide s paraziti, ki jih je treba iztrebiti, saj se parazitov ne uničuje z vnaprej domišljenim mučenjem.

Z eno besedo, ni šlo samo za koristi od storjenega zločina, temveč za zadovoljstvo, izhajajoče iz tega, da je bil zločin storjen. Še v letu 1943 – verjetno pa tudi še pozneje – so se Hitler in njegov štab lahko prepričevali, da bo Nemčija zmagala – »nihče pa ne sodi zmagovalcem«. Zaradi tega je zelo težko pojasniti, zakaj genocidna dejanja niso bila deležna polnega priznanja v času, ko so se izvajala, zakaj so bila celo v povsem tajnih dokumentih zamaskirana s kriptonimi tipa »Umsiedlung«, torej preselitve, kar je pomenilo eksekucijo. Aspernicus meni, da je iz te dvojezičnosti razviden poskus, da bi združili nezdržljivo. Nemci naj bi bili žlahtni Ariji, prvi Evropejci, junaški zmagovalci, obenem pa morilci nemočnih. Prvo so razglaševali, drugo pa počeli, in iz tega izhaja obsežen slovar pretvarjanj in potvarjanj v slogu »Arbeit macht frei«, »Umsiedlung« ter samega »Endlösung« kot evfemizmov zločina. Prav v tej lažnivosti se po avtorjevem mnenju kaže, navkljub težnjam hitlerizma, pripadnost Nemčije krščanski kulturi, saj so bili tako impregnirani z njo, da kljub najboljši volji, da bi prestopili evangelij, tega niso zmogli povsem. Znotraj te kulture, pravi avtor, ko je mogoče že vse storiti, še ni mogoče vsega reči. Ta kultura je neovrgljivo dejstvo, ker če ne bi bilo tako, Nemčija ne bi imela nobenih

zadržkov pri poimenovanju svojih dejanj s pravo besedo. Prvi del knjige Horsta Aspernicusa z naslovom *Die Endlösung als Erlösung* obsega pregled poskusov iz zadnjega časa, da bi resnico o genocidu Tretjega rajha razglasili za ponarejanje in laž, h katerim so se zatekli zmagovalci, da bi moralno dotolkli premagano Nemčijo. Ali pa bi bilo tako dejanje – negacija tega, kar se je nagomililo v gorah dokumentarnih slik, pričevanj, pohitlerjevskih arhivov, skladovnic las, pobritih z ženskih glav, protez, ki so ostale od ubitih pohabljenecv, igračk zmasakriranih otrok, očal, sežigališč v krematorijih – bi bil tak poskus kaj drugega kot znak blaznosti? Ali je za nekoga, ki ni nor, mogoče, da bi neizbrisljive dokaze zločina označil za ponaredek? Če bi bil problem reduciran na psihiatričnega, če bi bili zagovorniki hitlerizma resnično norci, bi bilo brez potrebe delo Aspernicusa, ki je posegel po ameriških raziskavah članov tamkajšnje hitlerjevske stranke in citiral specialiste, ki so jim postavljali diagnozo, da ni mogoče trditi, da neofašisti psihično niso normalni, čeprav so psihopati med njimi pogostejši kot v ostali populaciji. Problema tako ni mogoče ignorirati kot omejenega na psihiatrično profilaktiko, s tem pa njegovo raziskovanje postane obveza filozofije človeka. Na tem mestu prispe bralec do diatribe,

ki jo je avtor posvetil spoštovanim filozofom tipa Heidegger. Naš avtor Heideggerju ne zameri članstva v nacistični stranki, iz katere je ta filozof hitro izstopil, saj smatra za olajševalno okoliščino, da v tridesetih letih genocidna posledica hitlerizma ni bila lahko predvidljiva. Zmote so odpustljive, če vodijo do spremembe zmotnega stališča in do dejanj, kakršna ta sprememba zahteva. Aspernicus sebe v tem postulatu označi kot minimalista. Ne trdi, da bi moral biti Heidegger ali kdo kot on dolžen stopiti v bran preganjanim in da ga je treba obsojati zaradi pomanjkanja poguma za to: ni vsak rojen za herojska dejanja. Stvar je v tem, da je bil Heidegger filozof. Nekdo, ki se ukvarja z naravo človeške biti, ne more molče mimo hitlerjevskih zločinov. Če bi namreč imel ta zločin za nižje umeščenega, da je bil torej le kriminalnega značaja, neobičajnega edinole v razsežnosti, do kakršne jo je napihnila moč države, in da zanj ni spodobno, da bi se ukvarjal z njim iz istih razlogov, iz katerih filozofija ne raziskuje običajnih kriminalnih dejanj, ker to, s čimer se ukvarja kriminologija, ni v ospredju njene problematike, če je namreč menil to, potem je bodisi slepec bodisi lažnivec. Če ne zazna nadkriminalnega pomena tega zločina, je slep na duhu, torej bedak, a kakšen filozof lahko nastane iz bedaka, pa četudi bi imel

sposobnost, da razcepi las na četvero delov? Če pa molči iz sprenevedanja, se prav tako izneverja svojemu poslanstvu. Tako ali drugače deluje kot sostorilec v zločinu, seveda ne v njegovem načrtovanju niti v izvedbi, takšna obtožba bi pomenila hujskaško kleveto. Sostorilec zločina postane zaradi opustitve, ker ga je degradiral, razveljavil, odrinil na oddaljeni rob domnevno pomembnejših zadev, dodelil mu je obrobno mesto v redu bivajočega, če sploh. A zdravnik, ki ima simptome smrtne bolezni za nepomembne, ki spregleda bolezen samo, njene znake ali posledice, je vendarle bodisi zanič zdravnik bodisi zaveznik bolezni – in tertium non datur. Kdor se ukvarja z zdravjem človeka, ne more podcenjevati morilske bolezni in je izločiti iz vsebine študij, kdor pa se ukvarja s človeško naravo, od nje ne more ločiti genocida. Če to stori, s tem razveljavi svoje delo. Prav to, da so človeku s priimkom Heidegger osebno očitali podporo nacistični doktrini, ta očitek pa ni bil namenjen tudi njegovemu delu, povsem gluhamu za to področje, po mnenju našega avtorja potrjuje obstoj zarote sokrivih. Sokrivci so vsi, ki sprejemajo padec ranga tega zločina glede na mesto v redu bivajočega, ki pripada ljudem.

Hitlerizem ima veliko razlag. Avtor *Genocida* kot splošno sprejete omenja tri: gangstersko, družbeno-ekonomsko in nihilistično. Glede na prvo je ta genocid primerljiv z ubijalsko roparsko dejavnostjo, in prav to so v ospredje pozornosti javnosti pripeljali nürnberški procesi, ker je bilo tribunalom, sestavljenim iz vrst zmagovalcev, najbolj enostavno delovati z obtožnicami, temelječimi na tradicionalni proceduri sodišč, ki poznajo splošna kazniva dejanja, in sicer zato, ker so gore pošastnih stvarnih dokazov že s samim svojim obstojem vodile postopek v to smer. Družbeno-ekonomska razlaga kot skupek razlogov, ki so omogočili Hitlerju, da je prevzel oblast, vidi šibkost Weimarske republike, gospodarsko krizo in skušnjave, ki jim je podlegel veliki kapital, ki se je znašel v primežu levice in desnice.

In končno, nacionalni socializem je kot zmagovalni nihilizem prav posebej fasciniral velike humaniste, kot je bil Thomas Mann, ki je v njem videl »drugi glas« v zgodovini Nemčije, motiv pogodbe s hudičem, in ga je v *Doktorju Faustu* povedel iz srednjega veka preko Nietzschejeve apostazije v dvajseto stoletje. Te razlage so le delno upravičene. Gangsterska razlaga gibanja spregleda njegovo temeljno zla-

ganost. Gangsterji se v svojih zarotah ne zatekajo k evfemizmom ali lažem, ki naj bi olepšale zločin. Družbenoekonomska ne zazna razlike med italijanskim fašizmom in hitlerizmom, ki ni nepomembna, saj Mussolini ni bil pobudnik genocida. In končno, mannovski koncept je preveč posploševalen v svojem izhodišču, ki iz Nemčije napravi Fausta in iz Hitlerja hudiča. Tako je torej nacist kot gangster preveč trivialna banalizacija problema, kot služabnik hudiča pa koturnska banalnost. Resnica o hitlerizmu ni niti tako plehka niti tako vzvišena kot v teh dveh sopostavitvah. Prepoznavanje hitlerizma se je zapletlo v labirint diagnoz, ki se med seboj deloma pokrivajo, deloma pa si nasprotujejo, ker so njegovi zločini na površju trivialni, njihov globoki pomen pa je zahrbtno perfiden. Ta globoki pomen ni navdihoval voditeljev gibanja, dokler so predstavljali peščico politikantov-parvenijev, in se ga niso začeli zavedati niti po tem, ko so prevzeli kolesje velike države. Kot povzpelniki, hipokriti in pohlepneži, ki so sledili Hitlerju, niso bili sposobni samozavedanja. Kot je znano, *quos deus perdere vult, dementat prius*. Pohlepni Hitlerjev načrt ni bil od začetka nerazsoden – takšen je postal sčasoma, ker je moral postati takšen. Kot vemo, generalni štab, ki je poznal razmerje moči, ni hotel vojne z Rusijo,

vendar bi bil, četudi bi Hitler zmagal na Vzhodu, zadnji poraz Tretjega rajha še grozljivejši. Običajno je za pretehtavanje alternativ resničnosti značilna zelo velika negotovost, vendar je imela v tistem času situacija na šahovnici sveta v svoji razmestitvi takšno logiko nujnosti, da bi ji morali podleči vsi vojni igralci. Hitlerjevi vzhodni uspehi bi spodbudili Američane k temu, da bi Japonski zadali atomske udarce, da bi jo premagali, preden bi pridobila nemško pomoč. Tako razkrito jedrsko orožje pa bi nato pripeljalo kontinentalne antagoniste, Nemčijo in Ameriko, v jedrsko tekmo, v kateri bi imeli Američani v svojem močnem zagonu na začetku prednost in bi to enostavno morali izkoristiti, tako da bi Nemčijo z opustošenjem z jedrsko tehnologijo spravili na kolena leta 1946 ali 1947, torej še preden bi lahko teoretična fizika, v Nemčiji zdesetkana zaradi Hitlerja, priskrbela jedrska sredstva za njegov arzenal. Medcelinsko premirje ali delitev sveta na dve vplivni sferi ni bilo mogoče, ko je enkrat na sceno stopilo atomsko orožje, in glede na to, da so bili v vojni z Nemčijo, bi Američani ravnali samomorilno, če bi z njegovo uporabo odlašali do takrat, ko bi se pojavile nemške atomske bombe. Če bi uspel atentat 20. julija 1944, bi bile razsežnosti uničenja Nemčije manjše, kot so bile dejanske po njeni

kapitulaciji leta 1945, če pa do te takrat ne bi prišlo, bi se Nemčija leta 1946 ali 1947 razsula v jedrsko kontaminiran prah. Noben ameriški predsednik se ne bi mogel vzdržati takšnih udarcev, ker ne bi nihče paktiral z nasprotnikom, ki tako tepta dogovore kot Hitler, hkrati pa že obvladuje vire po Evropi in Aziji. To pomeni, da bi se katastrofa Nemčije v epilogu pokazala toliko večja, kolikor bi bila prej večja njihova vojna sreča. To so Hitlerjevi načrti vsebovali kot vnaprej določeno, saj njihova ekspanzivnost ni imela realnih mej, torej je bila preobrazba uspešne strategije v samomorilsko le vprašanje časa. Škodželjna karma je pripravila Hitlerja do tega, da je iz Nemčije pregnal tiste fizike, katerih možgani in roke so v Združenih državah ustvarili atomsko orožje. To so bili bodisi Židi ali tako imenovani »beli Judje«, torej ljudje, ki so jih preganjali zaradi njihovih prepričanj, nezdržljivih s hitlerizmom. Kot izhaja iz tega, pri propadu Nemčije rasistična in posledično genocidna komponenta doktrine ni bila niti brez pomena niti naključna, saj jo je prav ta oblikovala v samouničevalno ekspanzijo. Ko je tako umestil genocid v celotni okvir druge svetovne vojne, se Aspernicus posveti njegovi imanenci.

Zločin, pravi, ni sporadična prekoračitev norme, temveč pravilo, ki oblikuje življenje in smrt in, tako kot tudi kultura, tvori lastno avtonomijo. Stopnja njegovega obsega je zahtevala produkcijske moči in proizvodna sredstva, torej je morala imeti svoje specialiste, inženirje in delavce, skupnost profesionalcev smrti. To je bilo treba iznajti in ustvariti v praznem prostoru, saj tega pred tem ni še nihče počel v tem obsegu. Dimenzij tega ni mogoče doumeti. Pred industrializiranim zločinom so popolnoma nemočne tradicionalne kategorije krivde in kazni, spomina in odpuščanja, kesanja in maščevanja, česar se po tihem zavedamo vsi pred tem morjem smrti, v katerem se je utapljal hitlerizem, saj vendar nihče od moralcev, prav tako kot nihče od nedolžnih, ni zmožen v misli umestiti smisla besed »milijone, milijone, milijone so pomorili«. Obenem pa ni ničesar bolj obupnega, ničesar, kar bi misli napolnilo z večjo praznino in rezkejšim dolgočasjem, od branja pričevanj očitcev zločina, saj nenehoma ponavljajo en in isti obrabljeni motiv, te korake do jarka, do peči, do plinske celice, do jame, do grmade, in na koncu zavest zavrača neskončne vrste senc, pred koncem za trenutek obujenih skozi branje, saj temu ni nihče kos. Ne prihaja do resignacije zaradi pomanjkanja usmiljenja, temveč

zaradi popolne izčrpanosti, zaradi odrevenele naveličanosti monotonije tega, kar kot umor vendar ne bi smelo biti v nobenem prizoru, v nobeni percepciji monotono, navadno, stvarno, dolgočasno kot opazovanje tekočega traku. Ne, nihče ne ve, kaj to pomeni, da so umorili na milijone nemočnih. Zadeva je postala skrivnost, kot vedno, ko človek počne nekaj, kar ga fizično in pojmovno presega. Pa vendar je treba iti vstopiti v ta srhljivi prostor, ne toliko zaradi spomina na mrtve kot zaradi živih. Ta nemški doktor, antropolog in zgodovinar, na tem mestu pravi tako: »Bralec, v nevarnosti si, da boš zapadel v rigidne miselne vzorce. Kdor govori kot jaz, je v nevarnosti, da bodo o njem domnevali, da je moralist. Da želi zbadati vesti, da se nikoli ne bi umirile, da se kultura ne bi v samoobrambi zacelila z brezčutno brazgotino in pri tem zaradi spodobnosti obdržala obletnice kot žalostne spominke,« torej pridigar-avtor želi razgrebati rane v upanju, da zaradi tega ne bo prišlo do novih zažiganj ljudi. Vendar pa nisem niti tako zanesen niti tako svetniški, da bi padel v tovrstne naivne zablode. Reakcije Nemcev po katastrofi so bile trivrstne. Nekateri, globoko prizadeti zaradi tega, kar je zagrešil njihov narod, so menili, kot Thomas Mann, da bo sramota zid, ki bo tisoč let ločeval Nemčijo od človeštva.

To je bil glas neštevilnih posameznikov, predvsem emigrantov. Večina se je poskušala distancirati od zločina, se izmakniti v kakšen alibi, tako da je poudarjala neko stopnjo lastnega nesodelovanja, neso-lidarnosti s pomorom, nevédenja, tisti bolj pošteno pa polvédenja, ki ga je paraliziral strah. Vse v teh glasovih je bilo uglaseno na noto »NE«: niso vedeli, niso hoteli, niso sodelovali, niso mogli, niso znali – vse je napravil Nekdo Drug. In končno, neštevilni so se pokesali, da bi se spravili, prosili za odpuščanje z dejanji pokore, da bi se bratili s preživelimi žrtvami, v enako obupanem in plemenitem kot zmotnem prepričanju, da ima tu kdo sploh pravico deliti odpuščanje, pravico odpustiti krivdo, da lahko neki človek, neke skupine ali organizacije ali neka vlada postanejo posrednik med Nemci in njihovim zločinom. Sicer pa je to žlahtno utvaro delil z njimi tudi marsikateri od rešenih.

Kaj pa se je zgodilo s samim zločinom, glede na to, da so ga nekateri obsojali, drugi so zanikali povezo-vo z njim, tretji pa so ga hoteli odkupiti? Ostal je, ne da bi bil do temeljev analitično predelan in premišljen. Smrt izenači vse umrle. Žrtve Tretjega rajha ne obstajajo enako kot Sumeri in Amalečani, ker so včeraj umrli enaka ničnost kot tisti, ki so umrli

pred tisočletji. Vendar genocid danes pomeni nekaj drugega kot takrat; in tu govorim o tem človeškem dojemanju izvršenega zločina, ki ni razpadel skupaj s telesi žrtev, ki je ostal med nami in katerega moramo prepoznati. To prepoznanje je naša dolžnost, tudi če bi se izkazalo, da ni uspešno sredstvo za preprečenje zločina, saj mora človek o sebi, o svoji zgodovini in naravi, vedeti več, kot je zanj udobno in koristno za praktične reči. Ne nagovarjam torej vesti, temveč razum.

V nadaljevanju se Aspernicus posveti neonacizmu. Če bi ta rastel, pravi, iz povsem javnih programov, to danes, v obdobju superliberalizma, ki je popustljivo ravnodušen do vsakršnih ekscesov in vsakršnega praznoverja, konec koncev ne bi bilo nič presenetljivega. Skrajnih pogledov in programov ne manjka. Če si je de Sade v dobi togih norm upal razglasiti umor in mučenje za vir smisla eksistence, zakaj ne bi danes obstajale skupine ali skrajne frakcije, ki bi kolektivno oglaševale analogen program? Vendar genocid ni bil deležen pohval. Nihče ne razglša, da začenja z gibanjem, ki bo doseglo popolnost z metodo množičnih pokolov, da gre za to, da bi se takšne ali drugačne ljudi, škodljivce, izkoriščevalce, podleže, umazane s svojo raso, vero,

imetjem onesposobilo, osamilo in nato zažgalo, zastrupilo, zaklalo, in to skupaj z dojenčki do zadnjega – na vsem svetu, polnem ekstravagance, ki zdaj prehaja tudi v norost, tak program javno ne obstaja. Še manj kdo razglša, da dejanje zaslužjenja in ubijanja prinese zadovoljstvo, ker pa je dobro, če se zadovoljstvo krepi, bodo ta dejanja organizacijsko in tehnično izpopolnjena do te mere, da bo mogoče kar največje število žrtev mučiti kar najdlje. Noben anti-Bentham se ni pojavil s takšno parolo. Vendar iz tega ne izhaja, da se globoko v umih skrivaj ne porajajo takšne želje. Genocid, tako kot zločin, ki ga danes izvajajo nekako nesebično, saj ne prinaša storilcem nobenih neposrednih koristi, ne more več obstajati brez licemerstva. Ker pa ima laž kot povod za umor veliko podob, je treba najprej prepoznati zlaganost Tretjega rajha, in sicer tako, da bomo lahko prepoznali njene preobrazbe v sedanjosti.

Hitlerizem je bil v politiki povzpetnik, *nouveau riche*, ki je hrepenel po neprenehni afirmaciji visokega položaja, ki si ga je prigrabil, in ker nikomur ni toliko mar za konvencijo kot novopečenemu bogatašu, dokler je na očeh, se je točno tako obnašal hitlerizem, ki je prav to tudi bil. To se vidi po njegovih vodilnih figurah. Da jih lahko ustrezno

ocenimo, si jih moramo ogledati v luči njihovih zločinov. Hitler je bil uradno asket, ki se je odrekal čutnim užitkom vladanja, vegetarijanec in ljubitelj živali, anahoret na sedežu gibanja, a v resnici ni bil takšen, kolikor je takšen postajal vzporedno s tem, ko se je resničnost oddaljevala od njegovih iluzij. V resnici je verjel edinole vase, govoril pa je o Previdnosti zaradi družbene norme, ki se je kot parveni nikoli ni mogel osvoboditi. Sicer pa je bil zelo redka kombinacija lastnosti, saj je iskreno preziral gnusna dejanja svojih privržencev, čeprav je bil do njih popustljiv, kar si je lahko upravičeno privoščil, saj v resnici ni imel nizkih nagnjenj, kot je spletkarjenje, ni poznal zadovoljstva, ki ga prinašajo čutni užitki, ni ga privlačila opolzlost – a takšen običajni spodobnež je bil le znotraj svojega osebnega kroga: v igri za oblast in v vojni, ki se je razdivjala, je bil lažnivec, spletkar, izsiljevalec, okrutnež in morilec, in prav ta neskladnost njegovih lastnosti še danes povzroča nepremostljive težave njegovim biografom. Bil je resnično dober do psov, tajnic, lakajev, šoferjev, lastne generale pa je dal obesiti na mesarskih kavljih kot prašiče in pustil je izstradati na milijone zapornikov. To ni tako nerazložljivo, kot menijo, saj vsak zase ve, kako se obnaša, torej česa je sposoben pred drugimi ljudmi v majhnem radiju vsakdanjega

življenja, a kdo ve, kaj vse bi si dovolil, če bi stal iz oči v oči s svetom? To ne pomeni, da se v vsakem skriva Hitler, ampak samo to, da je Hitler svojo zasebno integriteto pred zgodovino postavil na stran; to je bila zelo olikana, malomeščanska snažnost, in kot taka v politiki ni nič koristila, v politiki se ni oziral na nič, ker je njegova siceršnja plemenitost izhajala iz družbene norme, ne iz moralnih načel. Teh ni imel ali pa so se mu zdela nepomembna v primerjavi z njegovimi veličastnimi vizijami, ki so se vse po vrsti sprevračale v gore trupel – in nihče tega ni pokazal tako kot Canetti (*Hitler, According to Speer*). Himmler je bil šolski učitelj zločina in tudi njegov samouk, ker je bilo to v šolstvu nekaj novega. Verjel je v Hitlerja, v rune, v znamenja, v znake, v resnično nujnost judeocida, v vzrejo velikih, svetlolasih Nordijcev v zavodih »Lebensborn«, v potrebo po dajanju zgleda, zato je tudi svojega sorodnika obsodil na smrt, ko se je že tako pripetilo, in je obiskoval taborišča smrti, čeprav mu je bilo od tega slabo, hotel je likvidirati Heisenberga, ker se mu je za trenutek zazdelo, da je to potrebno, a nekako ni prišlo do tega. Ljudje te vrste, običajno precej topi, cinični, pogosto brez zavedanja lastnega cinizma, z dna družbe, z večne margine, prikrajšani za konkretne talente, brez konkretnih odlik,

torej povprečni, ne da bi to sprejeli, so dobili izredno priložnost, da so se izživiljali nad drugimi kot še nikoli. V ta namen so izkoristili ugledne institucije več kot tisočletne države, njene urade, sodišča, zakonike, zgradbe, upravne mehanizme, množice pridnih birokratov in železni generalni štab, iz tega so si izdelali suknjiče, okitili so se s tem in se tako povišali, da se je na doseženih višinah umor preobrazil v sodbo zgodovinske pravičnosti, ropanje v vojno slavo, vsako svojo gnusobo in pošastnost so lahko s takim preimenovanjem napravili za ne-kaznivo in plemenito, čudež te transmutacije pa je trajal dvanajst let. Če bi zmagal, pravi Aspernicus, bi hitlerizem postal »papeštvo genocida«, saj si je že pripisal nezmotljivost v zločinu, ki ji nihče na vsem poraženem svetu ni mogel oporekati.

Prav to je ta skušnjava, ki se je strdila v blatu na dnu bombnih kraterjev, v katere se je pogreznil hitlerizem kot gola sila, osvobodjena zadržkov, zmečkana od sile, večje od nje same. Tam, kakor tudi v pepelu na rešetkah krematorijskih peči, vztraja senca mamljive lepote – najmočnejše izpolnitve, kar jih je človek sposoben. Ne vročični trepet atentata, temveč umor kot pravičnost, kot sveta dolžnost, kot trdo delo žrtvovanja in kot častni naziv. Zaradi tega

je bilo nujno treba zamolčati vse nekrvave različice »der Endlösung der Judenfrage«. Zaradi tega hitlerizem ni mogel sklepati nobenih sporazumov, nobenih dogovorov, nobenih premirij s pokorjenimi narodi. Niti taktično nakazane prizanesljivosti ali zmernosti ni moglo biti. Torej ni šlo »samo« za »Lebensraum«, »samo« za to, da bi Slovani služili zmagovalcem, Židje pa preprosto izginili, izumrli brez potomcev, odšli v izgnanstvo. Umor naj bi bil smisel države, orodje državne politike, ki ga ni mogoče nadomestiti z nobenim drugim, in tako se je zgodilo: to je tudi postal. Manjkala je le še zadnja posledica kot pristavek splošnim in grozečim namigom, ki jih je vseboval program gibanja, da je lahko teorija v celoti pokrila prakso. To ni bilo mogoče zaradi asimetrije razmerja med dobrim in zlim. Dobro se nikoli ne sklicuje na zlo kot na svoj razlog, zlo pa kot svoj razlog vedno navaja nekaj dobrega. Zato v napovedih plemenitih utopij ne manjka konkretnosti, zato je pri Fourieru moč najti podrobne opise ureditve falansterijev, v spisih Hitlerjevega pravoverja pa nič o ureditvi taborišč smrti, o plinskih komorah, krematorijih, pečeh, mlinih za mletje kosti, Zyklonu in fenolu. Načeloma bi bilo šlo brez zločina – tako trdijo tisti, ki danes Nemčijo in svet mirijo s knjigami, ki pojasnjujejo, da Hitler

ni vedel, ni opazil, ni hotel, se ni imel časa ukvarjati, da je spregledal, da je napačno razumljen, da je pozabil, odnehal, da se mu je nekaj zgodilo z glavo, karkoli hočete, a karkoli se je v njej porajalo, zgotovo nikoli ni bil umor.

Mit o dobrem tiranu in o manjvrednih bitjih, ki izkrivljajo njegove namere, je trdoživ. Če je med Hitlerjevim umom in stanjem, v katerem je zapustil Evropo, vsaj kanček ujemanja, potem je hotel, vedel in ukazal. Sicer pa prepiranje glede njegovega védenja ali nevédenja o podrobnostih genocida nima nobenega pomena. Vsak veliki projekt, bel ali črn, se v zgodovini loči od svojega projektanta in se izrazi v kolektivnem delovanju v skladu z logiko, ki jo vsebuje. Zlo ima veliko več obrazov kot dobro. Obstajajo abstraktisti umora, ki sami ne bi mogli ubiti niti muhe, in naturalisti, ki ubijajo *con amore*, čeprav so prikrajšani za dar prvih: upravičevanje zločinov. Hitlerizem je v svoji hierarhiji povezal ene z drugimi, ker je potreboval vse. Kot sodobni pobudnik genocida je v svoji zlaganosti stal na dveh stebrih, na **etiki zla** in na **estetiki kiča**.

Kot rečeno se etika zla nikoli ne spušča v samoopravičevanje: zlo je zanjo vedno sredstvo za dosego nekega dobra. To dobro je lahko izgovor, ki ga

je otročje lahko spregledati, vendar pa mora biti v programu. Podlost prevare je bila institucionalno zadovoljstvo hitlerjanske eksterminacijske mašine, in obžalovali bi, če bi se enostavno odrekli temu viru dodatnih užitkov. Živimo v dobi političnih doktrin. Čas, ko je oblast zmogla brez njih, čas faraonov, tiranov in cesarjev, je neodvrtljivo minil. Vlada brez legitimnosti ni mogoča. Doktrina nacionalsocializma, nejasna celo kot plagiat, je že od začetka trpela zaradi intelektualne šibkosti svojih avtorjev, vendar je psihološko delovala. Naša doba ne pozna drugačnih vladarjev kot dobre. Po vsem svetu so prevladali dobri nameni, vsaj deklarativno. Džingiskanov ni več – in nihče se ne razglša za Atilo, bič božji. Toda ta dobrota na zunaj je zgodovinsko izsiljena; skrajna poželenja ostajajo in čakajo na priložnost. Brez neke mere legitimite ne morejo, saj lahko danes molči samo tisti, ki ubija na lastno pest za svoj dobiček. Hitlerizem je bil takšna legitimteta. Hinavsko se je poklonil uradnim vrlinam sveta in pri tem lagal, da je boljši, kot so pisali o njem, čeprav je bil še slabši, kot je priznaval v ožjem krogu stranke. Teoretične analize morajo biti prav tako ekstremne kot usmrtilive, katerim se posvečajo. Polovični ukrepi so tukaj neuporabni. V de Sadovih *120 dneh Sodome* je vojvoda de Blangis

v nagovorih ženskam in otrokom, ki naj bi jih do smrti mučili v orgijah, sto petdeset let pred časom ubral enak ton, kot so ga imeli ostri nagovori poveljnikov taborišč novodošlim jetnikom, saj jim je napovedal hudo usodo, ni pa jim napovedal smrti, s katero jim je grozil kot s kaznijo za prestopke, ne pa kot za že določeno obsodbo. Ne glede na vso njegovo prakso ni nikoli in nikjer v nobenem zakoniku Tretjega rajha paragrafa, kjer bi pisalo: »Wer Jude ist, wird mit dem Tode bestraft.« Vojvoda de Blangis prav tako ni razkril žrtvam, da je njihova usoda že zapečaten, čeprav bi to lahko storil, ker jih je imel v svoji oblasti. De Sade je pošastnega princa obdaril z bolj izvrstno retoriko, kot so jo premogli esesovci. Tak poveljnik je prišleke nagovarjal, da bi jim lagal, vedoč, da se bodo njegove laži oklepali kot odrešitve, ker jim zagotavlja sicer težko in trdo eksistenco, a vendarle eksistenco in s tem življenje.

Splošno prepričanje je, da so komedijo, ki so jo mučitelji uprizorili takoj zatem, ko so žrtve napotili v domnevne kopeli, kjer jih je zadušil Zyklon, narekovali povsem praktični razlogi: upanje, ki ga je vzbudila napoved kopeli, kar je bilo za novodošle zapornike povsem samoumevna reč, je pomirilo njihovo nezaupanje, preprečilo dejanja iz obupa in

jih celo spodbudilo k sodelovanju s krvniki. Tako so radi ubogali ukaz, naj se razgalijo, ki je bil v inscenirani situaciji smiseln. Tako so se množice, ki so se zgrinjale iz železniških transportov, izključno zaradi te inscenacije v smrt odpravile gole. Ta razlaga se zdi tako očitna, da so se vsi raziskovalci genocida tu ustavili, ne da bi vsaj poskušali poiskati kakšen drug razlog za razgaljenost žrtev, ki bi segel onkraj dobesečnosti orkestrirane prevare. In vendar, trdi Aspernicus, čeprav je bila de Sadova seksualna obsesija očitna podivjanost, nacistični genocid kot industrializirani zločin pa je do zadnjega trenutka uprizarjal administrativno puritanstvo do žrtev, so morali tako tu kot tam umirati goli – in ta skladnost ni nobeno naključje. Ali to ni res? Zakaj bi se torej tudi najbolj ubogi med ubogimi, celo židovski nesrečniki iz malih galicijskih mest, noč in dan zaviti v zakrpane suknje, pozimi v taborišču pa v papirnate cementne vreče, krpe in cunje, zakaj so se morali celo iz teh cap ob jarku pred streljanjem vsi sleči do golega? Navsezadnje skupaj natlačenih ljudi, ki so goli čakali na salvo iz pušk, ni bilo več mogoče preslepiti z nobeno iluzijo upanja. Drugače je bilo z ljudmi, ki so bili zajeti kot talci ali kot partizani z orožjem v rokah; ti so padli v jarek v s krvjo prepojenih oblačilih. Židje pa so morali stati

na robu goli. To, da so se domnevno po naravi varč-
ni Nemci tudi takrat ukvarjali z oblačili, je lažna,
sekundarna racionalizacija. Tam ni šlo za nobena
oblačila, saj so ta nato pogosto trohnela in gnila na-
kopičena v skladiščih.

Še bolj čudaško je bilo, da se Židom, ki so bili zajeti
v boju, kot na primer v vstaji, ni bilo treba razgaliti
za ustrelitev. Na splošno so tudi judovski partizani
lahko umrli oblečeni. Goli so umirali najbolj ran-
ljivi, starci, ženske, pohabljeni, otroci. Goli, kot so
prišli na svet, so šli v zemljo. Umor je tu predsta-
vljal nadomestek za pravičnost in za ljubezen hkra-
ti. Rabelj je stal pred množico golih ljudi, ki so se
že pripravljali na smrt, napol oče, napol ljubimec,
on je bil tisti, ki jim bo zadal pravično smrt, kot oče
pravično uporabi palico, kot ljubimec podari dotik,
medtem ko opazuje goloto. Ali je to mogoče? Ali
je tu dovoljeno govoriti o kakršni koli povezavi z
ljubeznijo, četudi v strašljivi parodiji? Ali ni takšno
pojasnilo neodgovorna fantazmagorija?

Da lahko razumeli, zakaj se je zgodilo prav to, pravi
Aspernicus, moramo obravnavati drugo kariatido
hitlerizma po etiki zla, kar je bil kič. V nasprotnem
primeru bomo spregledali najgloblji, poslednji smi-
sel tega genocida.

Aspernicus ta pojem opredeli tako: nič, kar je
ustvarjeno prvič, ne more biti kič. Pri kiču gre ve-
dno za posnemanje tistega, kar je nekoč v kulturi
sijalo z vso verodostojnostjo, a se je ponavljalo in
obrabljalo toliko časa, dokler se ni skvarilo. Je po-
znejša različica, kot amaterska kopija mojstrove
slike, ki jo popravljajo nepremišljeni posnemovalci,
ki izkrivljajo oblike in barve izvirnika ter z vedno
bolj manjvrednimi okusi nanašajo vse več barve
in laka, ker načičkani, hvalisavi, bahavi kič obi-
čajno pomeni konec poti, zelo skrbno dodelano, v
podrobnostih prefinjeno degradacijo, shematsko
zatrdelo kompozicijo, saj skica načeloma ne more
biti kič, ker očesu opazovalca ponuja možnost za
odrešilne popravke, česar samega sebe polni kič
nikoli ne stori. Tako imenovani slab okus pri kiču
predstavlja nenamerna smešnost slovesne svečano-
sti simbolov, napihnjenih do skrajne meje. Osnovni
slog hitlerizma v vseh njegovih dejanjih je predsta-
vljal kič. V arhitekturi kot salutiranje monumenta-
lizma, kot panteoni v visoki nosečnosti, kot pisarni-
ške zgradbe, ki izsiljujejo z ogromnostjo, z vrati in
okni za velikane, s kipi, ki prikazujejo gole silake in
gole boginje na položajih, saj je bil ta kič namenjen
temu, da v izhodišču vzbuja pokorno navdušenje,
če že ne groze, zato se je, notranje prazen, razglašal

za vzvišenega. Zglede so lahko našli v Grčiji, Rimu in Hausmannovem Parizu, toda na področju genocida se je ta slog težko manifestiral, saj so obstajali ugledni slogi, ki jih je bilo mogoče napihniti v slogu veličine imperija, kje pa je bilo mogoče vzeti vzorce za klavnice ljudi? Tako je v ospredje stopila tehnična plat pokola in za aparate smrti je bil značilen funkcionalizem, ki je bil zato precej primitiven, saj se ni splačalo vlagati znatnih sredstev v tehnologijo, če jo je, kjer je bilo mogoče, nadomestilo sodelovanje samih žrtev, ki so bile, dokler so živele, zadolžene za prevoz, revizijo in slačenje trupel. In vendar je kič prodril v taborišča, na zborna mesta, saj se je zalezal v dramaturgijo umorov po tekočem traku, čeprav tega nihče ni načrtoval.

De Sade, aristokrat iz dolgega rodu aristokratov, v mnogih orgijah, ki jih je prirejal, ni iskal povišanja stanu, saj mu je bil visoki položaj prirojen, zato je v skladu s svojim **credom** razuzdanca pogumno rohnel in oskrunil znamenja svojega tradicionalnega vzvišenega položaja nad ljudstvom, podzavestno prepričan, da ga nič ne more oropati tega položaja: če bi ga doletela giljotina, bi hkrati obglavili tudi markiza Donata Alfonsa Frančiška, po očetu grofa de Sada in sina matere, ki je izhajala iz stranske veje

kraljevske hiše Burbonov. Nacistična konkvista pa je bila naval zgub, prostakov, sinov podčastnikov, pekovskih pomočnikov in tretjerazrednih pisunov, ki so hrepeneli po povišanju kot po odrešitvi in za katere se je zdelo, da jim osebno sodelovanje pri klanju, ki je bilo povrh permanentno, preprečuje to napredovanje. Po katerem vzoru naj bi se torej zgledovali, kako in za koga naj bi se imeli, da v tem pokolu, čeprav so bili do kolen v drobovju, ne bi izgubili izpred oči svojih višjih teženj? Pot, ki jim je bila najbolj dostopna, kič, jih je pripeljal daleč, kar k samemu Bogu ... K strogemu Bogu Očetu seveda, in ne k revi Jezusu, Bogu usmiljenja in odrešenja skozi žrtvovanje samega sebe.

Kakšni naj bi se ljudje postavili pred poslednjo sodbo? Goli. To je bilo prav to sodišče: dolina Jozafat se je razprostrla povsod. Umrjeni naj bi razgaljeni igrali vlogo obsojenih v drami, v kateri je bilo vse ponarejeno, od dokazov o njihovi krivdi do pravičnosti sodišča, razen konca. Vendar je bila ta laž resnica, glede na to, da so resnično morali umreti. In ker je imel morilec v rokah njihovo usodo, je bil hkrati, v istem trenutku, poln morilskega pohlepa in božje moči. Seveda, če to opišemo tako, takoj prepoznamo ogabno farsičnost tega misterija, ki se

je več let dan za dnem odvijal na desetinah mest v Evropi. Dramaturgija se je gotovo spreminjala, bila je nestalna, ponekod je bil predusmrtni obred zreduciran na lapidarni minimum.

Res je bilo težko igrati vlogo Boga Očeta v tej igri, uprizorjeni v bednih scenografijah barak in jarkov, težko je bilo moriti milijone in nagovarjati množice spomladi, poleti, jeseni, cela leta. Igrati to vlogo brez nonšalantnih bližnjic, brez naraščajočega zaničevanja bi bilo preprosto preveč brezplodno, brezupno, morilci so čutili utrujenost, zato so jim zadoščali fragmenti dogajanja, koščki poslednje sodbe, generalke, a vedno z avtentičnim epilogom. Izvedba je postajala vse bolj zanikrna, trupla niso hotela goreti, iz z valjarji zravnanih grobov je silila kri, poleti je bilo smrad po sežganih truplih čuti celo v oddaljenih stavbah taboriščnega osebja, a smrti vsaj nikoli niso zašuštrali. To poglavje knjige *Endlösung als Erlösung* se zaključuje z naslednjimi besedami: »Vem, da mi nihče, ki v teh dogodkih ni sodeloval niti kot rabelj niti kot žrtev, ne bo mogel verjeti in bo imel moje argumente za plod neodgovorne fantazije. Še toliko bolj zaradi tega, ker so žrtve mrtve, in čeprav nas od njihovega pokola loči skoraj štirideset let, se ni pojavil niti en dnevnik

katerega od storilcev, ki bi bil vsaj anonimni opis njihovega doživljanja. Kako lahko razložimo ta njihov molk, tako absoluten, tako v nasprotju z naravno človeško željo po zabeleženju najintenzivnejših življenjskih spominov ali vsaj le najbolj skrajnih, katerih pa ni deležen prav vsakdo, to popolno odsotnost celo psevdonimnih izpovedi, ki so jih morali na koncu nadomestiti literarni apokrifi, če ne z brezbriznostjo igralca do davno odložene vloge? Strinjati se morava, bralec moj, glede nezavedanja igralcev, ki so te vloge igrali, saj bi bilo absurdno in skrajno neumno meniti, da so se usmrtniki sami zavedali, kaj počnejo, da so se s samozavedanjem utelešali v lik Boga, ki pravično jemlje življenje. Navsezadnje je bil to pošastni kič, prva lastnost in predpostavka kiča pa je, da za svoje ustvarjalce ni kič, saj je tisto, za kar popolnoma subjektivno verjamejo, da je: dobro slikarstvo, pristno kiparstvo, prava arhitektura, saj kdor bi v svoji umetnini videl znake kiča, ta je ne bi ne nadaljeval ne dokončal.

Trdim nekaj povsem drugega, in sicer, da ljudje ne morejo kot posamezniki niti kolektivno delovati, narediti koraka, niti pozdraviti, ne da bi bili podvrženi nekemu vzorcu, torej brez sloga in zgleda. Neki stil, nekakšni vzorci so torej preprosto morali

zapolniti neprecedenčno praznino množičnega zločina tehnične dobe, zapolnili pa so jo tisti, ki so bili vsem najbolj poznani kot privzgojeni v zgozdnem otroštvu, vzorci in znaki krščanstva, ki so se mu odrekli s pristopom k hitlerizmu, kar pa vendarle ne pomeni, da so v sebi uničili vsak njegov spominski vtis. Navsezadnje niti v SS niti v SA niti v partijskem aparatu ni bilo ne muslimanov ne budistov ne taoistov, pa tudi v strašljivem odpadništvu v taboriščih ni bilo verujočih kristjanov; tam je nastal le krvavi kič, ker je nekaj moralo zapolniti praznino brez sloga, in napolnilo jo je s tistim, kar so imeli storilci na razpolago, tako rekoč kot čista refleksivnost njihovega uma, prav zato, ker *Mein Kampf*, *Mit dvajsetega stoletja* in gore papirnate indoktrinacije, vse pisanje v znamenju »Blut und Boden« ni vsebovalo niti ene same besede, navodila, zapovedi, ki bi to praznino lahko zapolnila s čim konkretnim. Tako so jih torej tu njihovi vodje prepustili samim sebi in tako je nastal ta bogokletni kič. V svoji dramaturgiji je bil seveda klavrno popreproščenje, tako rekoč prepisano s šolskega plonklistka, preblisk iz zamegljenih spominov na katehezo, ne le nezavedno, ampak tudi nepremišljeno priklican, tako da so v njem preživeli le ostanki podob: Pravičnost, Vsemogočnost, in to prej kot

sličice kakor pojmi. Še en dokaz mojega prav v tem primeru je to, da okupacijske oblasti niso skrbele za nič drugega toliko kot za to, da se umor prikaže kot pravičen red stvari. Splošno je sprejeto – in danes se s tem strinjajo vsi raziskovalci hitlerizma – da so Judje predstavljali idé fixe Tretjega rajha, s katero je Hitler samodestruktivno okužil svoje gibanje in posledično Nemčijo, da je šlo za agresivno preganjavico, pravo družbeno paranojo, saj so v Židih videli razlog vsega zla, za tiste, ki nedvomno niso bili Židje in z njimi nikakor niso bili povezani, pa je bil iznajden izraz »beli Judje«, ki so ga ob vsej njegovi absurdnosti sistematično uporabljali. Kot je razvidno iz tega, esenca judovstva navkljub kanoničnim tezam hitlerizma ni bila **rasa**, temveč **zlo** – in za njegovo posebno utelešenje v posebej visoki koncentraciji so se izkazali Židje. Tako so postali največji problem Rajha, osebni problem nacional-socializma, njihovo izkoreninjenje pa zgodovinska nujnost, in tako je bil ta načrt tudi realiziran. Osrednje mesto v tradiciji preganjanja Židov zavzemajo pogromi, vendar jih Nemci sami skoraj nikoli niso izvajali. To so počeli takoj ob prevzemu poweimar-ske vlade, ko je bilo treba iti na ulice in potegniti za seboj neodločene, odločenim pa dati priložnost, da »se izkažejo«; hitlerizem, zdaj že utrjen in vojaški

zmagovalec, pa je bil pobudnik pogromov zelo redko, običajno takrat, ko so se poražene vojske umikale in so nemške enote vstopale v zapuščena mesta, vendar tudi to ne vedno. Treba je oceniti, da so se vzdržali pogromov, ker so to krvoločna obračunavanja sorodna ropanju, kaotičnemu uničevanju judovske lastnine, torej **kaznivim dejanjem**, preganjanje Židov pa vendar naj ne bi bil noben zločin, temveč njegovo diametralno nasprotje, in sicer izvrševanje najvišje pravice. Židje naj bi dobili tisto, kar so si upravičeno in zakonito zaslužili. Ta komentar pojasnjuje zadržanost, ki so jo Nemci kazali do pogromov, njihovo rezerviranost v zvezi s tem, ne pojasnjuje pa, zakaj Nemci, ki so nasproti ruskim partizanom radi postavljali rekrutirane vojne ujetnike in dezerterje kot vlasovce ter organizirali oddelke SS po Evropi iz vrst španskih, francoskih ali holandskih »nordijskih prostovoljcev«, za likvidacijo Židov nikoli niso uporabili tujcev, razen v povsem izjemnih primerih, nujnih zaradi takojšnje potrebe in pomanjkanja lastnih sil na mestu. Res se je tu in tam zgodilo, vendar le izjemoma, v vsakem posameznem takšnem primeru pa je mogoče na podlagi ohranjenih dokumentov dokazati, da je bila odločitev o vključitvi tujcev v akcijo iztrebljanja posledica izrednih razmer. Iz tega je jasno

razvidno, v kolikšni meri so Judje predstavljali za Nemce »privaten problem«, dokončni obračun, ki ga nihče ni mogel **per procura** opraviti namesto njih. Navsezadnje so bili Židje poslani v delovna taborišča le kot preludij v njihovo popolno uničenje; taborišča smrti so bila ustanovljena pozneje, in to izključno zanje. Kot je znano, je namene, ki so botrovali nekemu dejanju, mogoče zanesljiveje razbrati iz materialnih dejstev kot iz izjav in sodb, ki so se bodisi zgodile pred temi dejanji bodisi so jih naknadno komentirale. Dejstva, ko jih obravnavamo ločeno od celotne nacistične doktrine, besednih tirad Goebbelsa in njegovega tiska, namreč neizpodbitno kažejo, da je bila odločitev o »Endlösung der Judenfrage« v svoji smrtonosni obliki sprejeta, še preden so se začele fronte, tako da iztrebljevalskega zagona ni mogoče razložiti zgolj z željo po umoru, preden bi pobijanim kdo prišel na pomoč. To pomeni, da je genocid v razumevanju samih storilcev presegal kategoriji povračila in maščevanja, ki so ju razglašali, saj je bil nekaj več: njihovo zgodovinsko poslanstvo. Kaj je to poslanstvo v končni fazi pomenilo? Ne da bi bilo kdaj izrecno poimenovano, predstavlja nerazločen krog, v katerem skozi tehnologijo in sociografijo genocida pronica judovsko-krščanska simbolika, sprevrnjena v umor. Kot da bi

Nemci, ker niso mogli umoriti Boga, umorili njegovo »izbrano ljudstvo«, da bi zavzeli njegovo mesto in po krvavi detronizaciji skozi simbolični sežig postali samooklicani izbranci zgodovine. Sveta znamenja niso bila uničena, temveč preobrnjena. Antisemitizem Tretjega rajha je bil tako v svojem končnem namenu izgovor: ideologi niso bili dovolj nori, da bi pristopili k dobesečnemu teocidu, zanikanje Boga v besedi in zakonih jim ni moglo zadostovati, na cerkve so se lahko spravljali, vendar jih še niso mogli uničiti v celoti, za to je bilo prezgodaj. Pri roki pa je bil narod, ki je krščanstvo rodil, in iztrebiti ga je pomenilo priti na prostorih usmrtitev tako blizu ubijalskemu napadu na Boga, kolikor je bilo še v človeški moči. Pomor je bil dejanje Protiodrešenja: Nemci so se z njim osvobodili Božje Zaveze. Toda osvoboditev je morala biti popolna, kar pomeni, da ni mogla pomeniti prehoda izpod božjega varstva v varstvo nasprotnega znamenja. To ni smel biti poklon satanskemu zlu, temveč upor, ki ga je ovenčala popolna neodvisnost tako od črnih kot od sijočih nebes. In čeprav nihče v imperiju ni tega nikoli izrazil na takšen način, je bilo neizrečeno sporočilo nadčloveškega stanja reči skrivna skupnost morilske zarote. Sovraštvo do žrtev je imelo drugi obraz v navezanosti, ki jo je pokazal vrhovni

poveljnik SS, ko je ob oknu salona na vlaku, ki je potoval skozi z borovci porasla peščena območja svojega okrožja, rekel sopotniku: »Hier liegen MEINE Juden«. MOJI Židje. Z njimi ga je združila povzročena smrt. Nižji izvrševalci so včasih težko dojeli, zakaj bi morali umreti otroci z materami, zato so, da bi tako katastrofalno umanjkanje krivde takoj popravili, poskrbeli, da je ta nastala ad hoc – na primer, ko so matere, komaj prispele v taborišče, poskušale zatajiti svoje otroke, saj so na delo pošiljali le ženske brez otrok, so tiste, ki so prispele z otroki, odpeljali naravnost v peč. Torej so bile ničvredne matere za takšno zanikanje materinstva nemudoma kaznovane, in dejstvo, da je bilo treba takoj ubiti tudi otroke, za katere se je mučitelj postavil, ni motilo njegove komedije pravičniškega ogorčenja. Naj nihče ne reče, da so bili med temi pravičniško jeznimi morilci bralci markiza de Sada, ki si je 150 let prej izmislil analogne komedije skupaj z bogomorom skozi simbolični požig strašila, in da so bili esesovci njegovi plagiatorji. S tem, ko so se postavili za otroke, katerih lobanje so nekaj trenutkov pozneje raztreskali v farsi pravice, ki je bila tako zanikrno sešita skupaj, da je takoj razpadla, so navsezadnje nevede pokazali svojo zvestobo nikoli izrečeni resnici o genocidu kot o nadomestni usmrtitvi Boga.«

V drugem delu svojega dela z naslovom *Fremdkörper Tod* se naš avtor posveča historiozofski sintezi, ki presega faktografijo prvega dela, vendar temelji na njej. Uvaja pojem, ki ga sam poimenuje »pouporaba smrti«. Iztrebljanje celotnih narodov ali etničnih skupin je bilo v starem veku sestavni del pravil vojne. Krščanstvo je ukinilo vsakršno pobi-
janje, ki ga je upravičevala zgolj **možnost po-**
bijanja brez vseh drugih utemeljitev. Odslej je bilo treba za ubijanje dokazati krivdo tistih, ki se jih pobija. Krivdo je lahko predstavljalo drugoverstvo, in tako je bilo najpogostejše v srednjem veku. Srednji vek je ustvaril *sui generis* simbiozo s smrtjo kot usodo, ki je človeku lastna po božjem dekretu, in z vključitvijo štirih jezdecev Apokalipse, »joka in škripanja z zobmi«, plesa okostnjakov, črne kuge in »Höllenfahrt« v to, kar sprejemamo kot *conditio humana*, je smrt tako postala naravni sestavni del usode, ki pravično izenači siromake z monarhi. To je bilo mogoče prav zaradi tega, ker je bil srednji vek popolnoma brez obrambe pred smrtjo.

Nobena zdravniška terapija, nobeno znanje o naravi, noben mednarodni sporazum, nobena reanimacijska tehnika ni mogla – ker ni obstajala – odbiti napada smrti ali to vsaj približati kot naraven,

biološko univerzalen pojav, saj je krščanstvo zarezalo globoko cezuro med človeka in preostalo živo naravo. Prav visoka umrljivost in kratkost življenja sta srednji vek spravili s smrtjo, tako da sta slednji dali najvišji položaj v eksistenci, ki je bila močno povezana s posmrtnim življenjem. Le od tod je bila videti kot zastrašujoči mrak; z druge strani se je kazala kot prehod v večno življenje prek Poslednje Sodbe, grozeče, a ne uničujoče instance. Te intenzivnosti eshatologije danes ne moremo niti približno dojeti – nepozabne besede, ki jih je izrekel kristjan: »Vse pobijte, Bog bo že prepoznal svoje!«, ki nam zvenijo kot prefinjen posmeh, so bile izraz neomajne vere.

Moderna civilizacija je po drugi strani videti kot odmik od smrti: socialne reforme, napredek medicine, podružbljenje problemov, ki so bili prej izključno osebni (skrb za šibke, bolne, stare, invalide, revne, javna varnost, brezposelnost), so postopoma **odrinili** smrt, ker so bili proti njej še zmeraj nemočni, in ta je zato v nasprotju z drugimi boleznimi, za katere je obstajala javna pomoč, postajala vse bolj privatna zadeva. Zlasti v »državah blaginje« je socialna pomoč zmanjšala revščino, epidemije in bolezni ter življenju vdahnili udobje, vendar se je ta napredek ustavil pri smrti. V tem se je razlikovala od

vseh drugih sestavin obstoja in je postala »odveč-na« v smislu izboljševalnih doktrin, ki so v sekularizirani kulturi počasi postajale splošno sprejeto prepričanje. Ta trend odtujitve smrti se je okrepil zlasti v dvajsetem stoletju, v katerem so njene udomačene poosebitve, kot so Angel, Smrt ali Obiskovalec brez obraza, izginile celo že iz folklore; tako je smrt, hkrati s tem, ko je kultura iz stroge poveljnice postala služabnica življenjskih zadovoljitev, postala tujek, ki so mu bile odvzete onostranske funkcije in predhodno nesporna podpora, vse bolj brez pomena, saj ji kultura kot ustrezljiva skrbnica in ponudnica zadovoljitev v okviru takšnih svojih predpostavk ni mogla dati nikakršnega pomena. Toda smrt, javno obsojena na smrt, nikakor ni izginila iz življenja. Izrinjena iz sistema kulture, izgnana s svojega nekdanjega visokega položaja, se je začela pritajevati in sčasoma je podivjala. Izkazalo se je, da je edini način za ponovno udomačitev smrti ali njeno vrnitev v družbo načrtno povzročanje smrti, vendar tega ni bilo mogoče imenovati s tem imenom; ni šlo, da bi povzročali smrt v imenu kultiviranja smrti, temveč v imenu dobrote, življenja, odrešitve, in prav ta koncept je nacionalsocializem povzdignil v status državne doktrine. Pri tem avtor opozarja na žolčne debate, ki jih je v Združenih

državah sprožila objava knjige Hanne Arendt *Eichmann or the Banality of Evil*. Saul Bellow in Norman Podhoretz, ki sta sodelovala v debati, sta zatrjevala, da med zlom hitlerizma in banalnostjo ni mogoče postaviti enačaja, ker se »vsak človek v sebi zaveda svetosti življenja« (Bellow) oziroma ker »pošasten zločin lahko stori le pošast« (Podhoretz). Po mnenju Aspernicusa so bili vsi razpravljavci v zmoti, saj zaradi tega, ker so polemiko omejili na primer Eichmanna kot predstavnika nacističnega zločina, niso mogli rešiti dileme. Eichmann je bil, tako kot večina kreatur Tretjega rajha, marljiv in goreč birokrat genocida, hkrati pa ne moremo trditi, da je do genocida pripeljala karieristična slepota strankarskih birokratov, ki so tekmovali v tem, da so firerjeve ukaze, če jih ta sam ni preciziral, prizadevno domislili do konca. Po Aspernicusu je bila doktrina trivialna, izvajalci so bili morda trivialni, toda viri doktrine, ki so bili onkraj hitlerizma in antisemitizma, niso bili trivialni. Spor je zabredel v partikularnosti, iz katerih ni mogoče izpeljati ustrezne diagnoze genocida dvajsetega stoletja. Poposvetnjena civilizacija je človeško misel usmerila v naturalistično iskanje »storilcev zla« – in to vsakršnega zla. Demantirani posmrtni svet to ni več mogel biti, kljub vsemu pa je nekdo moral biti, ker

nekdo mora odgovarjati za zlo. Treba ga je bilo torej najti in pokazati nanj. V srednjem veku je bilo o Židih dovolj reči, da so ubili Gospoda Jezusa, v 20. stoletju pa to ni bilo dovolj; morali so se izkazati za storilce vsega zla. Za obračun z njimi je Hitlerju prišel prav darvinizem, ki je nepreklicno priznal končni, čeprav zunajkulturni pomen smrti: ta je neodtujljivo izhodišče za napredovanje naravnega razvoja vrst. Hitler je to razumel po svoje, tj. pavšalno in napačno, kot zapoved in vzorec, s katerim Narava (rajši jo je imenoval Božja previdnost) upravičuje, celo zapoveduje, da močnejši preživi na račun šibkejšega. Kot že marsikateri primitivni um pred njim je tudi on dobesedno razumel formulo »boja za obstanek«, ki pravzaprav nima nobene zveze s fizičnim uničenjem plena s strani plenilcev, saj evolucijski napredek poteka znotraj ravnovesij med bolj in manj agresivnimi vrstami, popolno izkoreninjenje šibkejših pa bi povzročilo, da bi se plenilci izstradali do smrti. Hitlerizem je v Darwinu videl tisto, po čemer je hrepenel kot po nadčloveškem – in vendar ne transcendentalnem – izenačenju umora z bistvom zgodovine. Ta zlagana direktiva je etiko v celoti razveljavila in jo nadomestila s tisto pravičnostjo, ki se pokaže kot izid boja na življenje in smrt. Da bi iz Židov napravili dovolj

pošastnega sovražnika, je bilo treba njihovo globalno vlogo pritirati prek meja verodostojnosti; tako se je začelo to paralogično sklepanje, ki je pripeljalo do popolne demonizacije Židov, kar je hitlerizem dosegel z nemalo truda, saj je bilo v nasprotju z izkušnjo Nemcev, glede na to, da so Židje že stoletja živeli med njimi, poleg tega pa je bilo jasno, da si skupaj z vsemi svojimi pomanjkljivostmi, tudi če bi imel antisemitizem v konkretnih obtožbah prav, vendar niso zaslužili, da bi jih skupaj z njihovimi še nerojenimi otroki sežgali na grmadah, niso si zaslužili jarkov, peči in mlinov za kosti, saj je bilo to ne le nekaj pošastnega, ampak v tej pošastnosti povsem nesmiselnega. Bolj ali manj je bilo tako, kot da bi se v pedagogiki pojavila teorija, ki bi zagovarjala ubijanje otrok, ki so nepopravljivo izostajali od pouka ali kradli drugim otrokom. O tem, da si tudi z vidika tradicionalnega antisemitizma v Evropi Židje niso zaslužili, da bi jih potolkli do konca, ni dvoma. To je na primer razvidno iz dejstva, da danes ponovno oživljena neofašistična gibanja v svojih programih nimajo iztrebljanja Židov niti ne priznavajo, da so takšno iztrebljanje načrtovali in izvedli njihovi predhodniki v Tretjem rajhu. Ta gibanja se omejujejo na splošna antisemitska gesla ali pa to vprašanje v svojih programih postavljajo na

podrejeno mesto, saj so Židje kot »nosilci univerzalnega zla« na neki način degradirani. Po mnenju antisemitov izpred 40 ali 50 let so bili krivi »za vse« od kapitalizma do komunizma, od gospodarskih kriz in bede do propada morale; danes lahko vsakdo na pamet našteje številna zla, ki jih nihče ne pripisuje Židom (zastrupitev biosfere, prenaseľjenost, energetske krize, inflacija itd.). Tako je antisemitizem torej degradiral, vendar ne v smislu, da je izginil, temveč v smislu, da je izgubil poprejšnjo moč, ko je ponujal vseobsegajočo razlago v odnosu do družbenih nepredvidljivosti na splošno. Da ne bi bil napačno razumljen, Aspernicus dodaja, da ne zanika vsestranske vloge antisemitizma, temveč le v historiozofski perspektivi: kot grešni kozel, ki je kriv za vse, Judje v postgenocidnem času niso več primerni.

Kaj se je zgodilo potem? Dezintegracija obtožujočega iskanja krivcev za »vsakršno zlo«. Po izgubi vere v univerzalno božjo resnico, po razpadu vere v univerzalno zlo svetovnega judovstva pride do logično naslednjega in hkrati zadnjega koraka. Apodiktičnost pri identificiranju »storilcev« doseže vrhunec. Za storilca zla je mogoče označiti kogar koli.

V velikem historiozofskem pregledu, pravi Aspernicus, imamo opraviti s sekularnim procesom odtužitve smrti v hedonistično, perfekcionistično in pragmatično usmerjeni kulturi. Strah pred smrtjo, ki ji je bilo v kulturi odvzeto državljanstvo, je dobil institucionalni odraz v zakonodaji, kar vidimo v izbrisu smrtne kazni iz zakonikov tistih držav, ki so šle po tej poti najdlje, in kot le navidezno bizarna perversija v medicini, kjer terapevti nočejo odklopiti od aparatov za reanimacijo umirajočih, ki so de facto že trupla, ki jih pri vegetiranju ohranja kri, ki jim jo črpajo v žile. Niti tukaj niti tam si nihče ne upa prevzeti odgovornosti za smrt. Za razglaševanim spoštovanjem življenja se skriva strah kot občutek nemoči, nezaščitenosti in s tem porazne brezperspektivnosti pred smrtjo. Ekvivalent tega onemočenja, torej reverz strahu pred ubijanjem, je takšno povečanje vrednosti življenja posameznika, da se vlade uklonijo izsiljevanju, ko gre za življenje talcev, vseeno, kakšnih. Ta proces je šel daleč, saj vlade, ki se imajo za podrejene zakonu, ta zakon kršijo, če takšno dejanje obeta, da bo nekoga rešilo pred smrtjo. Proces je metastaziral do te mere, da je že zajel mednarodno pravo in imunitete diplomatskih predstavništav, ki so bile skozi zgodovino nedotakljive. Optimizem in perfekcionizem pa se v

kulturi, ki funkcionira skozi samohvalo, izražata kot poskusi tehnične realizacije vstajenja od mrtvih: čeprav je strokovnjakom znano, da je tako imenovana reverzibilna vitrifikacija človeka, tj. zamrznitev z možnostjo bodoče resurekcije (vsaj trenutno) neizvedljiva, se na tisoče bogatih ljudi da zamrzniti na ta način in svoja trupla shraniti v posodah s tekočim dušikom. To so, ugotavlja Aspernicus, prispevki h grozljivemu humorju **sui generis** v popolnoma sekularizirani eshatologiji. Družba, ki je pripravljena sprejeti, da človeka ni ustvaril Bog, ampak Dobrohotni Obiskovalci iz Vesolja, da nad poganjki civilizacije ni bdela Božja previdnost, ampak Zaščitniški Praastronavti z zvezd, da niso angeli varuhi, ampak Leteči Krožniki tisti, ki lebdijo nad nami in bdijo nad vsakim našim korakom, da pogubljenih ne pogoltne pekel, ampak Bermudski trikotnik, tudi z veseljem sprejme vest, da je življenje mogoče podaljšati v hladilnikih in da mora človek v prvi vrsti poskrbeti za dolgo življenje v užitku, ne pa za askezo kreposti.

In nazadnje, množijo se poskusi, da bi surovo smrt pripravili, popravili in začinili, da bi se končno dala zunajmetafizično udomačiti in bi postala primerna za konzumacijo. Od tod povpraševanje po spektakularni

smrti, umoru in agoniji, povečani z bližnjimi posnetki, po kanibalskih morskih psih, velikih potresih, požarih, po oživljanju prizorov pristnega genocida (holokavsta), od tod ponudba sadistične literature in tudi industrija, ki izrablja tiste spolne perversije, ki mejijo na mučenje do smrti, od tod vezi, okovi in pripomočki za bičanje, celotni pseudosrednjeveški arzenal, ki je v ZDA priljubljen kot tržno blago, končno od tod tudi povsem pristno izzivanje smrti kot prodajnega blaga, tj. pripravljenost enodnevnih junakov tvegati svoje življenje, da bi zaslužili za preživetje. Od tod končno tudi priljubljenost pseudoznanstvene literature, ki je producirala knjige o eksperimentalnih dokazih o življenju po smrti, dokler se ni izkazalo, da ta literatura trči ob cerkveno pravovernost, ki ni najbolj vedela, kaj naj počne s takšno nepovabljeno in dvomljivo ponudbo. Različnim fazam izganjanja smrti iz zahodne kulture je bilo namenjene manj pozornosti kot njeni komercializirani krotitvi; pozornosti so bili deležni očitni in naivni ekscesi pogrebne kozmetike ali dramaturgije, vendar prodornost analitične misli, sicer odlične pri posameznih primerih, ni pripeljala do celostne historiozofske vizije celotne poti preobrazbe, ki jo je prehodila civilizacija, ko se je spopadla z desakralizirano smrtjo, osvobojeno

skrivnostne obrednosti, ki jo je povezovala z življenjem. Zato ne dojamemo izvora trenutnih pojavov, kakršna sta terorizem ali versko sektaštvo, saj metode empiričnega raziskovanja, značilne za sociologijo in psihologijo ter psihologijo vere, razkrivajo le delčke teh družbenih nadlog kot opažanja, po naravi racionalna in zaradi tega omejena na tisto, kar je mogoče videti, fotografirati in iztiskati iz pričevanj prič ali obtožencev. Vendar če pritisnemo nos do črke, ne moremo zavohati pomena črke. Kdor želi razumeti Niagaro, ji mora obrniti hrbet in pogledati proti soncu, saj je sonce tisto, ki nosi vodo, padajočo s skal, nazaj v nebo. Na tej točki avtor vpelje koncept pouporabe smrti. Sto tisoč let, odkar je človek lastno umrljivost prepoznal kot svojo usodo, o čemer pričajo grobovi iz tistega časa, prvi znak ritualizacije smrti, so ji vedno nove kulture pripisovale visoko mesto v svojem redu. Bolj ko je civilizacija postajala racionalna, bolj se je jačala raz-uzdanost smrti, ki je ni bilo več mogoče niti učinkovito sprejeti niti je resnično zanikati. Hkrati je kultura, ki je iz apodiktčne poveljnice postala pohlevna skrbnica, vse manj varovala lastno ortodoksijo in postopoma dopuščala, da so si njeni podaniki izpolnili vsako muho, zadnja pa je bila, da so se ji kot izraz zavračanja njenih norm odrekli. A preden je završalo

od bizarnih izumov subkulture, preden je dekalog z vsem skupaj sprhnel, se niso mogli samovoljni posamezniki, lahko pa se je mogočen suveren, kakršen je bila država, odločil in prevzel v posest ta opustošeni prostor sredozemske kulture, v katerem se je znašla smrt, da jo je uporabil kot instrument samopotrditve. Toda tudi država tega takrat še ni mogla storiti niti v času miru niti povsem odkrito. Vojna, ki je izbruhnila, je tako postala paravan in spodbujevalec genocida, institucije množičnega iztrebljanja pa so nastajale tudi onkraj front, ki so jih ločevale od ostalega sveta. To je bilo prvo dejanje ponovnega ustoličenja.

V obdobju povojne obnove se je pojavil pravi roj subkultur, zlasti mladinskih, ki so bile izvirne v svoji neizvirnosti, saj je šlo za napol igriv in zato že premalo resen prevzem starih vzorcev obnašanja in oblačenja iz zgodovine kot iz gledališke rekvizitarne. Te »mehke« iznajdbe življenjskih slogov so morale sčasoma končno pripeljati do trdih – ker ljudje vedno do konca izkoristijo tisto, kar se jim odpre kot še neizkoriščena priložnost. Priložnost za subkulturno rabo smrti kot razpoznavnega elementa v tej dobi zmede in nemira se je glede na sledečo razčlemba zdela zaprta. Lahko so se igrali divjake

ali samotarje, niso pa se mogli igrati morilcev, saj take igre, če bi vodila v resnični umor, permissivna kultura prav tako ni dovoljevala, in, kar je morda še pomembneje, umor, celo nesebični umor, bi iz storilcev naredil **navadne kriminalce**.

Starih mest smrti niso mogli več obuditi, saj ni bilo več mogoče niti religijsko razkazovanje ubijanja, kot so bile inkvizicijske usmrtitve heretikov, niti žrtvovanje človeških žrtev bogovom, kot je bilo pri Inkih, niti razkazovanje orgiastičnega morilskega besa berserkerjev. Ceste do teh krajev niso obstajale, saj so izginile skupaj z verovanji, ki so tam osmišljala smrt. Vendar je bilo tudi nereligijsko ubijanje nedostopno, saj stoletje industrije vsakemu človeškemu dejanju postavlja vprašanje »ČEMU?«, in nanj mora vsakdo pod grožnjo psihiatrične diskvalifikacije odgovoriti na razumen in smiseln način. Ker religiozni dostop do smrti novemu ekstremizmu ni bil dostopen (človek si lahko po mili volji izmisli kakršno koli religijo, ne more pa po mili volji verjeti vanjo), pri nereligioznih pa bi bil umor navaden zločin, ni bilo druge izbire, kot da se umor poimenuje **pravosodje**. Toda te genocidne paradigme Tretjega rajha ni bilo mogoče sprejeti skupaj s preračunljivo **tajnostjo** »dokončne

rešitve«, saj bi potem umori v dobi osvobodilnih bojev in vojn postali nevidni kot Niagara, potopljena v ocean. Zato so se tega, kar je prej lahko na skrivaj počela le država, oni lotili odkrito. Podobnost terorizma in hitlerizma pa je v tem, da morilci spet same sebe imenujejo pravično sodišče. Ker vsako sodišče deluje ne v svojem imenu, temveč na podlagi pooblastil nadrejenih instanc, so morali ustvariti utvaro obstoja takšne instance, ki bi se kazala kot nepodvržena tradicionalnim merilom, bodisi religioznim, psihiatričnim ali kazenskim. Tako so morali same sebe imenovati za roko pravice, večjo in višjo od njih samih, kar je jasno razvidno iz značilne, široko razširjene **partikularnosti** imen, ki so jih dali svojim združenjem (»FRAKCIJA Rdeče armade«, torej ne ona v celoti, ampak ta **celota** obstaja zunaj njih; »Prva linija«, torej obstajajo še neke naslednje linije za njimi, globoko zaledje; »Rdeče brigade«, torej spet le posamezni oddelki neke vojske, večje od njih samih). Nadalje so potrebovali nasprotnika. Ta je moral biti čim močnejši, kajti imeti pomembnega nasprotnika je bila velika odlika; posamezni predstavniki kapitala kot nasprotniki zanje niso bili dovolj pomembni, pa tudi hrepeneli so po antagonistu, izraženem jasneje od po vsem svetu razlezlega gospodarsko-

političnega sistema; zato je izbira padla na državo, vendar ne na njene materialne institucije in ne kot njihovi dinamitardi, kajti ne pozabimo, da je šlo za zadajanje smrti, ne za uničevanje kakšnih mrtvih simbolov ali centrov državnosti. Ko pa jim je le enkrat uspelo priti do prvega politika – v Italiji – in ko so glavni predstavniki državne oblasti posledično zaradi okrepljenega varovanja postali nedosegljivi, so se zadovoljili z nadomestnimi žrtvami, saj jim je bila vsaka dobra, dokler je bilo mogoče pokazati na kakšno njeno sodelovanje, četudi posredno, pri izvajanju državne oblasti, če že ne te oblasti, pa vsaj na kakšno njeno vodilno vlogo ali obrambo obstoječega reda ali končno na sodelovanje v sistemu splošnega izobraževanja – saj je bilo tudi temu mogoče pripisati podporno funkcijo v odnosu do države. Če torej izhajamo iz okoliščin terorizma, izhajajočih iz zgodovinske situacije, in se zavedamo, da je šlo za umor pod masko dolžnosti, požrtvovalnosti in pravične jeze, potem nas logično sklepanje zunaj znane faktografije umorov vodi prav do nje in do njenih taktičnih podrobnosti, ko visoke aspiracije morilcev postopoma zdrsnejo na vse bolj »povprečne« žrtve v družbeni hierarhiji. Kar zadeva ideologijo, je bila oblikovana na podlagi tega, kar je bilo pri roki. Celo imena že

omenjenih skupin so ukradena od levice, saj je revolucija pridobila precejšnjo veljavo, ker je junak časa postal brezkompromisni revolucionar, njegovo držo, geste in govor so si prisvojili tisti, ki so posegli po smrti – tem tujku v hedonistični civilizaciji. Cinizem, plagiatorstvo in popolna arbitrarnost tega improviziranega zlepljanja utemeljitev za nasilje se pokažejo le v očeh raziskovalca-opazovalca. Gibanje se subjektivno ni počutilo niti cinično niti hinavsko niti, kar je najpomembneje, NAŠEMLJENO v pristen boj za boljši svet. Dejstvo, da je nasprotniku – državi – očitalo fašizem, gestapovske metode in nacistično dediščino in da se je postavilo na levo h komunistom, obtoževalo kot **plus catholique que le pape**, je najbolj zmotilo diagnostike, saj so te obtožbe nekritično sprejeli, če ne samih besed, pa namen, ki jih je diktiral. No, od predhodnika v nesebičnem pobijanju se je razlikovalo zaradi tega, ker je odraščalo v drugačnih razmerah. Ni prevzelo kiča hitlerizma, ker podzemlje ne more imeti svojih proslav, parad, zgradb, kancelarij, ceremonij, vendar je nelegalnost kot kompenzacijo ponujala avro moči, ki so jo gibanju histerično kričeči množični mediji z veseljem podeljevali. Sicer, če si prizadevamo za etiološko natančnost, hitlerizem, predhodnik terorizma, ni bil njegov vir – izvor obojega je

globlji: smrt, ki so jo s hladno odločnostjo povzročali kot dolžnost, je ponovno dobila vidno mesto v kulturi po zaslugi postopka pouporabe, ker jo je kultura po tem, ko jo je odrinila, spet položila in sprejela nazaj.

V totalitarni državi, v kateri je bilo podržavljeno vse, kar je človeškega, je imela pravico določati žrtve le najvišja oblast. V državi velike osebne svobode so obstajali samooklicani likvidatorji zla, ki so slednjega lahko svobodno identificirali in preganjali. To razmerje pojasnjuje sorodnost med obema formacijama – v odpuščanju, ki si ga podeljujejo morilci, saj tako popolna podreditev oblasti kot popolno zanikanje vsakršne podreditve izključujeta vest iz poročila dejanj, pri čemer se različne poti stekajo k identičnemu krvavemu finalu.

Aspernicus pokaže še na nadaljnja ujemanja. Terorizem kot usmerjen k eksekuciji in ne revoluciji prevzame od levece le tisto, kar je ideološki figov list za njegova dejanja, pri čemer izpusti in spregleda vse, kar bi oviralo ali celo onemogočilo umor kot način obstoja. Prihodnost, kateri žrtvuje človeške žrtve, je za terorizem enak legitimizacijski transparent za njegova dejanja, kot je bila vizija »tisočletnega rajha« za nacizem. Teroristi, ki zapustijo gibanje in

izgubijo organizacijsko povezanost z njim, hkrati izgubijo tisto razumevanje njegovih motivov, ki je bilo gonilo njihove dolgoletne goreče dejavnosti, in ko jih zaslišujejo, ko z zadržanim dihom čakajo na razkritje, ponudijo peščico čenč o voditeljih, ki so enako pavšalne kot razkritja o Hitlerjevih bedastih »Tischgespräche« v krogu tesnih sodelavcev. »Toda Hitler,« doda besedilo na tej točki, »je naredil samomor pred zaporom.« Zaman bi pričakovali iniciacijo v neke skrivnosti, saj se izkaže, da je stanje, v katerem je mogoče povzročiti smrt, nespo-ročljivo – saj je skrivnost v povzročanju smrti, ne pa v tem, kaj razmišljajo morilci. Zato je torej vse lahko pavšalno in površno, kot je na primer prizadevanje – nacistov in teroristov – za izogibanje usmrstitvam po hitrem postopku, saj je ubijanje na kraju samem značilno za običajne umore, njim pa je šlo za legitimizacijo, zato so žrtve dovažali na posebna mesta usmrtitev, razen če so se te branile, kar je bilo zelo neugodno, saj je vsak odpor žalitev pravice, teroristi pa še celo bolj kot nacisti skrbijo za videz legitimnosti pri sojenju in izrekanju kazni, saj morajo, prikrajšani za državno oblast, sami kre-piti svojo avtoriteto. Toda tisti, ki so določeni za obsojence, nikoli niso bili in niso zares sojeni. Njihova največja krivda je vedno vnaprej znana. V tej

nezmotljivosti je terorizem primerljiv s papeštvom genocida, kar je želel postati nacionalsocializem. Nobeno prepričevanje in apeliranje, nobeno rotenje, nobeno sklicevanje na človeško solidarnost ali na kakršnekoli olajševalne okoliščine, nobena prošnja za usmiljenje, noben dokaz o nesmiselnosti ali celo praktični neučinkovitosti umora, noben argument ne more prepričati zločincev, saj imajo ti na voljo avtomat nadupravičevanja, ki zmernosti in blagosti da takšno nalepko, ki ju označi za enako podli kot protiekstremistična zakonodaja in politika konservativne represije. Motivacijsko oboroževanje teroristov doseže polno razvitost, ko prav vsako vrsto postopanja nasprotne strani razlagajo kot dodatni dokaz njene krivde. Samo s tem je mogoče razložiti odlično razpoloženje, ki ga nekdanji esesovci kažejo na jubilejnih srečanjih, kot tudi nemajano vero ljudi, ki so preživeli nočno moro masovnega samomora v Gvajani, v karizmo njihovega pošastnega preroka.

Vsako avtentično opozicijsko gibanje z iskrenimi motivi za boj v razmerah brezobzirnega zaslužnjevanja ali izkoriščanja zaradi svoje površinske podobnosti s psevdopolitičnim ekstremizmom nehoti koristi goljufom, ki umor razglašajo za orodje boja

za dobro, saj povečuje zmedo, ki vlada pri analizi dogodkov in otežuje, če ne celo onemogoča, razlikovanje med pretvezo in resnično krivdo – sploh pa, kdo in kje na tem svetu je do konca brez krivde kot angel? Tako nastane presenetljivo učinkovita igra mimikrije. Simulirana utemeljitev se ne razlikuje od nesimulirane, in to ne toliko zaradi odličnosti igre simulantov, temveč zaradi ne povsem čiste vesti družb, ki so rodile povojni terorizem.

Na koncu se morilski agresiji zoperstavi morilska represija, policija strelja, preden legitimira, demokracija se mora pri reševanju same sebe do neke mere odpovedati sebi, ekstremizem s svojimi sfabriciranimi razlogi pa na koncu izzove reakcije, ki izmišljene obtožbe spremenijo v legitimne. Zlo se izkaže za pragmatično učinkovitejše od dobrega, saj mora v tej razporeditvi sil dobro nasprotovati samemu sebi, da bi zaustavilo zlo, tj. v teh igrah ni nepremagljive zmagovalne strategije, saj pravičnost zmagava v tolikšni meri, kolikor sama postane podobna krivici, proti kateri se bori.

Lekcija, ki jo je naši dobi dal hitlerizem, torej še ni pozabljena. Totalitarno zločinsko državo je mogoče uničiti s silo, kot se je zgodilo s Tretjim rajhom, in potem storilci pobegnejo, se razpršijo, število

prepoznanih v krivdi se zmanjšuje, izginejo, razen peščice načrtovalcev genocida na vrhu in prepoznanih zelotov s krvavimi rokami na dnu. Proces se je že zaključil in s postopnim posploševanjem pri tipiziranju krivcev dosegel stanje logičnega zaključka. Iz tabora prisilnega trpljenja je ta cikel eshatologije dvajsetega stoletja prešel v tabor prostovoljne usmrčitve. V tem zadnjem koraku so se usmrtilci zlili z žrtvami kot dokaz, da so vsi krivi, in povrnil se je izhodiščni položaj nemoči, saj se izkaže, da dedščina zločina, vidna v takšnih poganjkih, ni več dovzetna za tako brutalno preprost postopek, kot je strmoglavljenje tiranije. Doktor filozofije, zgodovinar in antropolog Horst Aspernicus, katerega ime spominja na nekega drugega Horsta,² svojega dela ne zaključi z nobenim univerzalnim zdravilom za endemični nihilizem, o katerem piše, saj meni, da je njegova naloga zdaj, ko je razkril strašne povezave, ki povezujejo genetsko maligni tumor genocida in posamezne metastaze v maternici evropske civilizacije, končana. Ne glede na to, kako sporni so

njegovi argumenti in kako odločno jim kdo nasprotuje, jih ni mogoče brezbrizno prezreti. Ta poskus integracije hitlerizma v sestav mediteranske kulture in odklanjanje možnosti, da bi ga obravnavali kot izjemo od pravila, kot en sam mučen eksces, bo, kot se je treba bati, vstopil v korpus vednosti o sodobnem človeku, in to celo takrat, ko bo morija končno dočkala terapevte.

Vprašanje, ki mu je doktor Aspernicus posvetil svoje delo v dveh zvezkih, se nanaša na to, kar je imenoval mesto smrti v kulturi. Izjemno težko je napovedati nadaljnja premeščanja tega mesta in njegove posledice, saj je proces že zaključil celotni krog, ker je bilo zlo umeščeno povsod po vrsti, kjer si je mogoče zamisliti njegovo mesto, in otvoritev te nihilistične igre, kakor jo je igrala paranoja hitlerizma, je pripeljala do svoje logične končnice kot kolektivna samomorilska norost. Kaj še preostaja človeštvu na področju teh mračnih domislic? Kakšne igre s smrtjo bo še iznašlo, enkrat s smrtjo, skrito pod tančicami, drugič s tako, ki izzivalno pleše krvavi strip-tiz? S tem vprašanjem brez odgovora se *Zgodovina genocida* zaključuje.

Krakov, marec 1979–februar 1980

2 Literarna zgodovinarica Agnieszka Gajewska v monografiji *Holocaust and the Stars*, pravi, da gre najverjetneje za Horsta Wagnerja, diplomata Tretjega rajha, ki je bil odgovoren za deportacije in uničenje evropskih Judov, ali pa Horsta Ludwiga Wessla, avtorja himne NSDAP (op. ur.).

Kaj pa se je zgodilo
s samim zločinom,
glede na to,
da so ga nekateri obsojali,
drugi so zanikali povezavo z njim,
tretji pa so ga hoteli odkupiti?
Ostal je, ne da bi bil do temeljev
analitično predelan in preišljen.
Smrt izenači vse umrle.

In vedno novi zločini – ki vedno znova in zvesto na novo izumljajo prastaro mehaniko nastajanja – očitno niso »dovolj grozljivi«, ne samo zato, ker jih oblast (ne glede na to, kar pravijo stotisočeri protestniki in protestnice na ulicah) ne zmore prepoznati v »zametni fazi«, ampak vedno šele za nazaj, v recenziji, ampak tudi zato, ker podporne ideologije v modernosti in vse v 21. stoletje pobijanje vedno znova legitimirajo kot varovanje civilizacijskih vrednot. Vsesplošna človeška otopelost jim ni v napoto – nasprotno, v nekem izkrivljenem svetu bi se lahko nenehno ponavljanje genocidov »prodajalo« kot zdravilo proti otopelosti in pozabi.

Založba ZRC

Pamflet!

11

5 EUR

9 789610 510116